

Regeringens proposition

1980/81:204

om ATP-rätt för föräldrar som vårdar egna barn i hemmet;

beslutad den 30 april 1981.

Regeringen föreslår riksdagen att antaga det förslag som har upptagits i bifogade utdrag av regeringsprotokoll.

På regeringens vägnar

THORBJÖRN FÄLLDIN

KARIN SÖDER

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås att föräldrar som vårdar egna barn i hemmet får viss rätt till allmän tilläggspension för denna insats.

Förslaget innebär att en förälder får tillgodoräkna sig det antal år han eller hon varit hemma och vårdat egna barn som om dessa vårdår hade varit förvärvsår. Denna rätt skall gälla så länge som föräldern vårdar barn som är under tre års ålder. En person som har förvärvsarbetat under ett visst antal år får således till dessa år lägga det antal år som denne vårdat egna barn som inte fyllt tre år. För att få tillgodoräkna sig ett vårdår skall föräldern ha svarat för den faktiska vården av barnet under mer än halva kalenderåret.

Förslaget får ses som en garantiregel för de föräldrar som till följd av vård av egna barn ett visst år inte har möjlighet att tjäna in pensionspoäng enligt nuvarande regler. Detta inträffar om föräldern under ett år har en inkomst som understiger basbeloppet vid årets ingång plus 100 kr.

För att få tillgodoräkna sig vårdåret för ATP skall föräldern enligt förslaget ansöka om tillgodoräkning av vårdår när vårdåret avslutats. Den allmänna försäkringskassan fattar därefter beslut härom.

De nya reglerna föreslås träda ikraft den 1 januari 1982. De föräldrar som vid ikraftträdandet har barn som fyller tre år efter den 1 juli 1982 kommer därför, om de i övrigt uppfyller villkoren, att omfattas av reformen.

Förslag till Lag om ändring i lagen (1962:381) om allmän försäkring

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1962:381) om allmän försäkring¹

dels att 13 kap. 4 § och 20 kap. 2 § skall ha nedan angivna lydelse,

dels att i lagen skall införas en ny paragraf, 11 kap. 6 a §, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

11 kap.

6 a §

Har en här i riket bosatt förälder under större delen av ett kalenderår vårdat ett eget barn, som inte har fyllt tre år, skall föräldern under de förutsättningar som anges i denna paragraf tillgodoräknas det året såsom ett vårdår. Sådana år jämställs vid tillämpningen av denna lag med år för vilka pensionspoäng tillgodoräknats. För tillgodoräknande fordras att de allmänna förutsättningar för beräkning av pensionsgrundande inkomst, enligt 1 § andra stycket andra meningen, är uppfyllda. Vårdår enligt denna paragraf skall inte tillgodoräknas då pensionspoäng för året fastställts enligt 6 § och inte heller då pensionpoäng för året enligt 6 § första stycket inte tillgodoräknats föräldern på grund av underlåten avgiftsbetalning.

För samma barn och år får endast en förälder tillgodoräkna sig vårdår enligt första stycket.

Vid beräkning av det i 12 kap. 2 § första stycket angivna medeltalet av pensionspoäng bortses från de år som tillgodoräknats enligt denna paragraf. Sådana år skall inte heller beaktas vid tillämpningen av 12 kap.

¹ Lagen omtryckt 1977:630.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 § första stycket eller 13 kap. 2 § första stycket.

En försäkrad förälder som vill att ett vårdår enligt denna paragraf skall tillgodoräknas skall hos den allmänna försäkringskassa där han är inskriven göra en skriftlig ansökan om tillgodoräknande enligt denna paragraf senast ett år efter utgången av det år som skall tillgodoräknas.

13 kap.

4 §²

Om förtidspension utgår för tid efter det att ålderspension med stöd av 12 kap. 3 § upphört att utgå, skall förtidspensionen minskas med motsvarande tillämpning av 12 kap. 3 och 4 §§.

Vid beräkning av förtidspension skall hänsyn *icke tagas* till pensionspoäng som enligt 11 kap. 6 § första och tredje styckena tillgodoräknats den försäkrade för tid då förtidspension enligt denna lag utgått med anledning av samma inkomstförlust.

Vid beräkning av förtidspension skall hänsyn *inte tas* till pensionspoäng som enligt 11 kap. 6 § första och tredje styckena tillgodoräknats den försäkrade för tid då förtidspension enligt denna lag utgått med anledning av samma inkomstförlust. *Vårdår som enligt 11 kap. 6 a § tillgodoräknats en försäkrad som under året uppburit förtidspension enligt denna lag får inte åberopas för höjning av förtidspensionen.*

20 kap.

2 §

Vid tillämpningen av bestämmelse i 3 kap. 1 § och 4 kap. 8–10 §§ samt 21 kap. 1 § om försäkrad, som sammanbor med barn, skall med barn som där sägs likställas fosterbarn.

Med förälder skall vid tillämpning av bestämmelserna i 4 kap. och 9 kap. 4 § likställas den, med vilken förälder är eller varit gift eller har

Vid tillämpningen av bestämmelse i 3 kap. 1 § och 4 kap. 8–10 §§, *11 kap. 6 a §* samt 21 kap. 1 § om försäkrad, som sammanbor med barn, skall med barn som där sägs likställas fosterbarn.

Med förälder skall vid tillämpning av bestämmelserna i 4 kap., 9 kap. 4 § och *11 kap. 6 a §* likställas den,

² Senaste lydelse 1979:127.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

eller har haft barn, om de stadig-
varande *sammanbo*.

med vilken förälder är eller varit gift
eller har eller har haft barn, om de
stadigvarande *sammanbor*.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1982.

SOCIALDEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1981-04-30

Närvarande: statsministern Fälldin, ordförande, och statsråden Ullsten, Bohman, Wikström, Friggebo, Mogård, Dahlgren, Åsling, Söder, Krönmark, Burenstam Linder, Johansson, Wirtén, Holm, Andersson, Boo, Winberg, Adelson, Danell, Petri, Eliasson

Föredragande: statsrådet Söder

Proposition om ATP-rätt för föräldrar som vårdar egna barn i hemmet

1 Inledning

I regeringsförklaringen den 12 oktober 1979 har angivits att ATP-rätt bör införas för vård i hemmet av små barn. Jag tillsatte därför i juni 1980 en arbetsgrupp inom socialdepartementet för att utarbeta förslag till regler härom.

Arbetsgruppen har i januari i år överlämnat en promemoria (Ds S 1981:1) ATP-rätt för föräldrar som vårdar egna barn i hemmet, m. m. Promemorian bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 1*.

Promemorian har remissbehandlats. Yttranden över promemorian har lämnats av riks försäkringsverket, försäkringsöverdomstolen, försäkringsrätten för södra Sverige, försäkringsrätten för Mellansverige, socialstyrelsen, försäkringsinspektionen, riksrevisionsverket, riksskatteverket, statens arbetsgivarverk, statens löne- och pensionsverk, arbetsmarknadsstyrelsen, statens invandrarverk, länsstyrelserna i Stockholms, Jönköpings, Gävleborgs och Västerbottens län, Försäkringskassaförbundet, Svenska kommunförbundet, Landstingsförbundet, Svenska arbetsgivareföreningen, Landsorganisationen i Sverige (LO), Tjänstemännens centralorganisation (TCO), Centralorganisationen SACO/SR, Lantbrukarnas riksförbund, Sveriges Hantverks- och Industriorganisation – Familjeföretagen, Pensionärernas riksorganisation, Sveriges folkpensionärers riksförbund, Fredrika Bremerförbundet, Husmodersförbundet Hem och Samhälle, Centerns kvinnoförbund, Folkpartiets kvinnoförbund, Moderata kvinnoförbundet och Socialdemokratiska kvinnoförbundet.

Yttrande har dessutom inkommit från Ensamståendes intresseorganisation.

En sammanställning av remissvaren bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 2*. Det skall här anmärkas att det till ett flertal remissyttranden har fogats reservationer från en minoritet som varit av annan mening än den som kommit fram i majoritetens yttrande.

2 Behovet av nya ATP-regler för småbarnsföräldrar

Barnens rätt till en god uppväxtmiljö, föräldrarnas möjligheter att själva avgöra vilken vårdform de skall välja för sina barn samt möjligheten att förena föräldraskap och trygghet i arbetslivet är utgångspunkter för den familjepolitik som bedrivits de senaste åren.

En kraftig satsning på familjepolitiken har skett under denna tid. Antalet platser i daghem har ökat från 81 000 platser år 1976 till ca 135 000 i dag. Antalet platser i fritidshem har ökat från 27 000 platser till ca 50 000 och i familjedaghem från 78 000 till ca 125 000 platser. Samtidigt har ersättningen från föräldraförsäkringen byggts ut. Tiden för föräldrapenning har förlängts från nio till tolv månader. Under nio månader utgår ersättning med ett belopp, som motsvarar den sjukpenninggrundande inkomsten dock lägst garantinivån. För resterande tre månader är ersättningen lika med garantinivån, f. n. 37 kr. per dag, lika för alla. Därutöver har möjligheterna att med ersättning för inkomstbortfallet vara hemma för att vårda sjuka barn kraftigt förbättrats. Barnbidraget har förstärkts vid ett flertal tillfällen, senast i oktober 1980. Förslag om ett särskilt ekonomiskt stöd till flerbarnsfamiljer har nyligen lämnats till riksdagen.

Resursmässigt har en stor del av satsningarna på familjepolitikens område de senaste åren gått till en utbyggnad av den kommunala barnomsorgen. Med tanke på de behov som finns är det enligt min mening angeläget att en fortsatt utbyggnad av denna verksamhet ges hög prioritet även under 1980-talet. Behovet av utbyggnad av barnomsorgen får dock inte leda till att man avstår från förbättringar för de familjer som av olika skäl har en hemarbetande förälder.

Eftersom barnens trygghet och välbefinnande i hög grad påverkas av hur föräldrarna trivs med sin livssituation bör föräldrarna själva så långt möjligt kunna välja sin livsform, hur de vill ordna det för sig själva och sina barn. Samhällets uppgift är att skapa sådana förutsättningar att föräldrarna ges möjlighet att forma sin tillvaro så som det passar bäst i varje familj.

Ett sätt att öka familjernas frihet att själva välja hur de vill vårda sina barn är att se till att familjer som har en hemarbetande förälder inte drabbas ekonomiskt. Föräldraförsäkringen har byggts ut kraftigt bl. a. i detta syfte. Därvidlag återstår dock en hel del att göra. I regeringsförklaringen den 12 oktober 1979 anges att regeringens ambition är att bygga ut föräldraförsäkringen till 18 månader i den takt de ekonomiska resurserna medger.

För att få full ålderspension från den allmänna tilläggspensioneringen, ATP, fordras enligt huvudregeln att man haft pensionsgrundande inkomst

under minst 30 år. Har pensionspoäng tillgodoräknats för mindre än 30 år minskas pensionen med 1/30 för varje felande år. Pensionen utgår med 60 % av den genomsnittliga pensionsgrundande inkomsten under de femton bästa inkomståren. För rätt till förtidspension från ATP gäller särskilda regler om inkomstantaganden m. m. (En närmare redogörelse för gällande pensionsbestämmelser lämnas i bilaga 1 sid. 61)

De nuvarande ATP-reglerna ger i de flesta fall tillfredsställande möjligheter för föräldrarna att tjäna in rätt till ATP även om de väljer att under en tid stanna hemma och vårda de egna barnen. Det finns dock en reell risk för att ett antal års vård av egna barn i hemmet kan leda till att en förälder får en lägre framtida ATP i jämförelse med om han eller hon i stället hade förvärvsarbetat under de aktuella åren.

I avvaktan på att den direkta ekonomiska ersättningen för hemarbetande föräldrar byggs ut bör åtgärder vidtas för att skydda dessa föräldrar så att de inte drabbas av pensionsförluster för att de vårdar egna små barn i hemmet. Det är mot denna bakgrund jag tillsatte den i inledningen nämnda arbetsgruppen för att den skulle utarbeta förslag till utformning av en ATP-rätt för föräldrar som stannar hemma och själva vårdar barn.

Arbetsgruppen konstaterar i sin promemoria att de nuvarande ATP-reglerna i de flesta fall ger tillfredsställande möjligheter för föräldrar att tjäna in rätt till ATP även om föräldrarna under en tid väljer att stanna hemma och vårda de egna barnen. Det finns dock föräldrar för vilka ett antal års vård av egna barn i hemmet kan medföra att de får en sämre ATP jämfört med om de i stället hade förvärvsarbetat. Som exempel härpå nämns bl. a. att kvinnor som bor i glesbygd eller i orter med få möjligheter till förvärvsarbete kan få problem att uppnå ett fullgott ATP-skydd om de stannar hemma och vårdar egna barn. Vidare nämns studerande med långa studietider.

För att komma till rätta med denna ogynnsamma effekt föreslår arbetsgruppen att en förälder vid ATP-beräkningen får tillgodoräkna sig det antal år föräldern varit hemma och vårdat egna barn som om dessa år, i fortsättningen benämnda vårdår, hade varit förvärvsår. Denna regel skall gälla så länge föräldern vårdar barn som är under tre års ålder. En person som har förvärvsarbetat under ett visst antal år får således till dessa år lägga det antal år som denne vårdat egna barn som inte fyllt tre år.

Arbetsgruppens förslag får ses som en garantiregel för de föräldrar som till följd av vård av egna barn ett visst år inte har möjlighet att erhålla pensionspoäng enligt nuvarande regler. Detta inträffar om föräldern under ett år får en inkomst som inte uppgår till basbeloppet vid årets ingång (16 100 kr. för januari 1981) plus 100 kr.

Promemorian har fått ett blandat mottagande bland remissinstanserna. Förslaget tillstyrks eller lämnas utan erinran av riksskatteverket, statens arbetsgivarverk, statens löne- och pensionsverk, arbetsmarknadsstyrelsen, länsstyrelserna i Jönköpings och Västerbottens län, Lantbrukarnas riksförbund, Sveriges folkpensionärers riksförbund, Fredrika Bremerförbundet,

Husmodersförbundet Hem och Samhälle, Centerns kvinnoförbund, Folkpartiets kvinnoförbund och Moderata Kvinnoförbundet.

Förslaget avstyrks av riks försäkringsverket, försäkringsöverdomstolen, försäkringsrätten för Södra Sverige, försäkringsrätten för Mellansverige, länsstyrelserna i Stockholms och Gävleborgs län, Försäkringskasseförbundet, Svenska kommunförbundet, Landstingsförbundet, Svenska arbetsgivarföreningen, LO, TCO, SACO/SR, Pensionärernas riksorganisation och Ensamstående intresseorganisation.

Som nämnts inledningsvis har till flera remissyttranden fogats reservationer från en minoritet som haft en annan mening än som framgår av det majoritetsyttrande som här redovisas.

Flera bland de remissinstanser som avstyrker förslaget anser att det kan ifrågasättas om det finns något behov av regler om ATP-rätt för vård av små barn så länge ATP-systemet har en 30-årsregel för fulla förmåner. De påpekar att denna 30-årsregel har valts bl. a. just för att göra det möjligt att tjäna in full ATP även för den som stannar hemma och vårdar barn under några år.

Jag vill för egen del inte bestrida att 30-årsregeln gör det möjligt för många föräldrar att tjäna in full ATP även om de är hemarbetande under några år. Men det är uppenbart att de nuvarande reglerna inte ger ett heltäckande skydd. Många föräldrar löper stor risk att få ett försämrat ATP-skydd på grund av att de stannar hemma och vårdar sina små barn. Enligt arbetsgruppens uppskattning kan det gälla ca 4 000 personer, främst kvinnor, av varje årsklass som uppnår 65 års ålder. Eftersom kvinnor i genomsnitt lever 17 år efter pensioneringen betyder det att de nya regler, som arbetsgruppen föreslår, när de fått fullt genomslag, kommer att påverka pensionsnivån för ca 70 000 pensionärer. Enligt min mening är det tillräckligt många för att motivera en reformering av ATP-rätten.

LO anför i sitt remissvar att förslaget innebär ett klart avsteg från de principer som ligger till grund för ATP-systemet, nämligen att pensionsrätt grundas på arbetsinkomst eller inkomst som ersätter arbetsinkomst t. ex. sjukpenning och att försäkringen finansieras genom avgifter. Om "gratisår" införs för vård av barn kommer det sannolikt, menar LO, att leda till motsvarande krav i andra situationer t. ex. för vård av annan anhörig, för studier osv. Liknande synpunkter framförs bl. a. av länsstyrelserna i Stockholms och Gävleborgs län, TCO, Svenska arbetsgivarföreningen och Pensionärernas riksorganisation.

Det är här enligt min mening viktigt att uppmärksamma sambandet mellan föräldraförsäkringen och den nya ATP-rätten. Den ersättning som utgår från föräldraförsäkringen är redan nu ATP-grundande. Det gäller även de garantibelopp som utgår oberoende av tidigare förvärvsinkomst. Som jag nämnt är det regeringens ambition att bygga ut föräldraförsäkringen till 18 månader i den takt de ekonomiska resurserna medger. Den nu föreslagna reformen kan således ses som ett sätt att garantera pensionsskyddet för

berörda föräldrar i avvaktan på att ersättningstiden för föräldrapenningen förlängs och dess nivå höjs så att pensionsskyddet säkras den vägen.

Jag anser det angeläget att omedelbart genomföra denna förbättring av ATP-skyddet och därmed uppmärksamma de hemarbetande föräldrarnas insatser i vården och fostran av barnen. Reformen är klart avgränsad och behöver därmed inte leda till följdändringar på andra områden.

När det gäller farhågorna att motsvarande krav på ATP-rätt skall föras fram på andra områden, t. ex. för vård av anhöriga, vill jag erinra om att flertalet sjukvårdshuvudmän numera ger lön för sådana insatser. Därmed torde dessa vårdare i regel få ATP-poäng registrerade om de i övrigt uppfyller förutsättningarna. Anhörigvårdskommittén (S 1979:11) utreder dessa frågor i ett större sammanhang.

Arbetsmarknadsstyrelsen förutsätter att reformen inte påverkar utbyggnaden av barnomsorgen och annan samhällsservice och heller inte regionalpolitiska satsningen för att öka tillgången på arbetstillfällen i regioner där det råder brist.

Jag vill för min del framhålla att det här aktuella reformförslaget inte får innebära några inskränkningar av samhällets insatser på de viktiga områden arbetsmarknadsstyrelsen tar upp.

Jag förordar således att reglerna för beräkningen av ATP kompletteras så att det öppnas en möjlighet att även tillgodoräkna vård av egna barn i hemmet.

Jag övergår därmed till den närmare utformningen av de nya reglerna.

3 ATP-rättens utformning

3.1 Nuvarande regler

Pensionsrätten inom tilläggs pensioneringen beror på arbetsinkomster som den försäkrade har haft under sin aktiva tid. Den intjänade pensionsrätten är avgörande för pensionens storlek. För full pension krävs enligt huvudregeln att pensionspoäng har tillgodoräknats för minst 30 år (30-årsregeln) under tiden 16–64 år, dvs. under 49 år. Har pensionspoäng tillgodoräknats för mindre än 30 år minskas pensionen med 1/30 för varje felande år.

Storleken på ålderspensionen beräknas på medeltalet av de pensionspoäng som har tillgodoräknats den försäkrade. Har pensionspoäng tillgodoräknats för mer än 15 år beräknas medeltalet på de 15 högsta poängtalerna (15-årsregeln).

Arbetsgruppen har presenterat tre olika alternativ för att förbättra ATP-skyddet för föräldrar som vårdar barn i hemmet. Det alternativ som arbetsgruppen förordar innebär att en förälder vid beräkningen av ATP får tillgodoräkna sig det antal år föräldern varit hemma och vårdat egna barn som om dessa vårdår hade varit förvärvsår. Möjligheten att tillgodoräkna sig sådana vårdår skall gälla så länge föräldern vårdar barn som är under tre års

ålder. En person som har förvärvsarbetat under ett visst antal år får således till dessa år lägga det antal år som denne vårdar egna barn som inte fyllt tre år. Något självständigt poängvärde skall inte åsättas dessa år. Vid pensionsberäkningen får de ett värde som motsvarar medelpoängen för de förvärvsverksamma åren.

Denna lösning tillstyrks av de remissinstanser som berör frågan. Också jag ansluter mig till de huvudlinjer som föreslagits av arbetsgruppen. Föräldrar som vårdar egna barn under tre års ålder i hemmet bör alltså få rätt att tillgodoräkna sig sådana vårdår vid beräkningen av det antal år som skall ligga till grund för beräkningen av tilläggs pensionen. Bestämmelserna har karaktären av garantiregel.

Som jag tidigare sagt bör det vara föräldrarnas sak att själva avgöra hur de vill fördela vårdarbetet. Någon fördelning av vårdåren mellan föräldrarna bör därför inte krävas.

Moderata kvinnoförbundet anser att arbetsgruppen inte uppmärksammat de problem som kan uppstå för föräldrar vid vård av handikappade barn. De kan behöva en längre vårdtid i hemmet än tre år utan att vårdbidrag som berättigar till ATP utgår. Förbundet anser att det bör övervägas att i dessa fall utsträcka tiden för den nya ATP-rätten för vård av barn i hemmet förslagsvis till skolpliktsålders inträde.

Det vårdbidrag som utgår för svårt handikappade barn ger vanligen ett ATP-skydd som gör att deras föräldrar inte har något behov av vårdår enligt det förslag som nu föreligger. När det gäller barn med sådana handikapp som inte berättigar till vårdbidrag torde stå klart att de utgör en mångskiftande och mycket svåravgränsad grupp. Även om det är angeläget att stödja familjer med handikappade barn finner jag det inte vara möjligt att nu föra in en särregel för denna grupp. Jag vill erinra om att anhörigvårdskommittén med förtur behandlar frågan om vårdbidragets framtida utformning.

Försäkringsöverdomstolen påpekar att föräldrar som blir i behov av förtidspension under den tid då de är hemma och vårdar barn i vissa fall kan komma att sakna det riskskydd som reglerna om antagandepoäng vid förtidspensionering ger. Utan att behöva gå vägen över fria poängår skulle man kunna komma till rätta med detta problem, om man förlängde föräldrarnas möjlighet att vara registrerad för en sjukpenninggrundande inkomst, menar överdomstolen.

Reglerna för antagandepoäng har relativt nyligen förändrats så att det numera endast krävs att pensionspoäng registreras under två av de senaste fyra åren före pensionsfallet. Tidigare krävdes tre år med pensionspoäng. Ett av skälen till förbättringen var att skydda föräldrar som vårdar små barn. Mot denna bakgrund är jag inte beredd att nu förorda en regeländring av det slag försäkringsöverdomstolen aktualiserat.

Riksförsäkringsverket anser att krav bör ställas att föräldrar skall vara bosatta i Sverige för att vårdår skall kunna utgå. Jag delar denna åsikt.

Bl.a. riksförsäkringsverket påpekar att för den som tjänar in mindre än 15

poängår kan situationen uppstå att det skulle varit mer gynnsamt att få räkna ett vårdår än ett förvärvsår med låg pensionsgrundande inkomst. Verket framhåller som en möjlig lösning att också den som tillgodoräknas pensionsgrundande inkomst enligt vanliga regler får rätt att tillgodoräknas vårdår. Pensionen skulle sedermera beräknas efter det gynnsammaste alternativet.

En sådan lösning skulle dock leda till att antalet vårdår som behöver registreras ökade från 60 000 till 280 000 per år. Redan detta skulle leda till en kraftigt ökad administration. Med tanke på att sannolikt endast ett fåtal föräldrar skulle få en bättre pension är jag inte beredd att välja en sådan lösning som verket aktualiserat. Det bör därvid påpekas att inga föräldrar blir sämre ställda än de är i dag av de nya reglerna. Någon rätt att få sådana år då pensionspoäng intjänats i stället räknade som vårdår bör således inte införas.

Arbetsgruppen föreslår att i avvaktan på den fortsatta behandlingen av pensionskommitténs betänkande (SOU 1977:46) Pensionsfrågor, m. m. de försäkrade som har gällande undantagande från ATP inte skall få möjlighet att tillgodoräkna sig pensionsår på grund av vård av barn för de år undantagande gäller.

I prop. 1980/81:178 om förenklade regler för socialförsäkringsavgifter m. m. har jag föreslagit att försäkrade födda år 1924 eller senare inte skall ha rätt att vara undantagna från försäkringen för tid efter utgången av år 1981 samt att därefter inte heller äldre försäkrad skall få göra ny anmälan om undantagande. Genomförs detta förslag kommer ett stadgande i enlighet med arbetsgruppens förslag att i stort sett sakna betydelse. Jag anser därför att något sådant inte är nödvändigt.

Arbetsgruppen föreslår också att vårdår inte skall tillgodoräknas en förälder som under året haft inkomst av annat arbete än anställning men som inte gottskrivits någon pensionspoäng det året till följd av att han eller hon inte till fullo erlagt tilläggspensionsavgift inom föreskriven tid. Någon erinran mot detta förslag har inte framkommit i remissbehandlingen. Jag instämmer också i arbetsgruppens förslag på denna punkt.

De vårdår som tillgodoräknas med stöd av den föreslagna garantiregeln bör enligt arbetsgruppens förslag tas i beaktande inte bara vid beräkning av tilläggspension utan också vid tillämpningen av reglerna i 5 kap. 2 § AFL om rätt till folkpension för svensk medborgare vid bosättning utomlands. I dessa fall utgår folkpension i förhållande till det antal år för vilka den pensionsberättigade vid beräkning av tilläggspension tillgodoräknats pensionspoäng.

Statens invandrarverk anser att förslaget i detta avseende skulle ge upphov till en klar orättvisa. Även utländska medborgare bör få vårdåren beaktade vid bosättning utomlands.

Riksförsäkringsverket påpekar att flertalet socialförsäkringskonventioner innehåller bestämmelser om rätt till folkpension för en utländsk medborgare

vid bosättning utomlands i förhållande till det antal år för vilka pensionspoäng tillgodoräknats honom. Man kan därför utgå från att det kommer att uppställas krav på att vårdår jämföras med poängår också i konventionsfallen.

Som framgår av riksförsäkringsverkets remissvar kan frågan om vårdår skall få tillgodoräknas utländska medborgare som efter pensioneringen flyttar utomlands förväntas bli aktuell vid konventionsförhandlingar och får bedömas i dessa förhandlingar. Mot denna bakgrund finner jag det lämpligt att göra den avgränsning som arbetsgruppen föreslagit. Vårdår bör således kunna tillgodoräknas vid beräkning av rätt till folkpension för svenskar som bosätter sig utomlands.

3.2 Avgränsning av begreppen föräldrar och vård av barn

Enligt arbetsgruppens förslag avses med föräldrar biologiska föräldrar, fosterföräldrar och adoptivföräldrar. Som förälder betraktas även den med vilken föräldern är eller har varit gift eller har eller har haft barn, om parterna stadigvarande sammanbor.

Förslaget har inte mött några invändningar i remissbehandlingen. Jag har inte heller några erinringar mot förslaget.

Riksförsäkringsverket efterlyser i sitt remissvar en närmare beskrivning av begreppet vård av barn framför allt i förhållande till förvärvsarbete och studier. Jag vill för min del i likhet med arbetsgruppen framhålla att viss ledning kan sökas i den avgränsning som begreppet fått i föräldraförsäkringen.

Föräldrarna måste således själva ha den faktiska vården av barnet. Kravet är därför inte uppfyllt om barnet större delen av dagen vistas inom exempelvis kommunal barnomsorg. Vidare kan inte vården av barn kombineras med förvärvsarbete eller bundna heltidsstudier under samma tid. Om vårdkravet är uppfyllt eller inte får avgöras vid en samlad bedömning av hur vården har varit anordnad under kalenderåret.

Arbetsgruppen föreslår att en förälder skall få rätt att tillgodoräkna sig ett vårdår för varje kalenderår han eller hon under mer än halva året vårdar ett eller flera barn som är under tre år. För samma år och barn bör inte heller mer än en förälder få tillgodoräkna sig ett vårdår enligt de nya reglerna.

Jag finner för min del arbetsgruppens förslag väl avvägt. Det har också accepterats av remissinstanserna.

Föräldrarna skall, för att få tillgodoräkna sig ett kalenderår som vårdår, under mer än halva året ha ägnat sig åt faktiskt vårda det egna barnet. Bedömningen om vårdkravet är uppfyllt enligt de nu föreslagna reglerna skiljer sig något från den bedömning som görs i samband med utbetalning av föräldraförsäkring. Detta till följd av att föräldrapenningen är en dagsättning medan nu föreslagna regler utgår från kalenderår. Kontrollmöjligheterna under pågående vårdår blir därigenom givetvis mindre såvitt avser

rätten att intjäna vårdår. Beträffande omfattningen av föräldrars förvärvsverksamhet är det såsom tidigare nämnts inte aktuellt att tillgodoräkna vårdår om den pensionsgrundande inkomsten under året överstiger basbeloppet plus 100 kr. I samtliga de fall inkomsten överstiger detta belopp utesluts rätten till vårdår.

Arbetsgruppen föreslår att en förälder skall få rätt att tillgodoräkna sig ett pensionsår för varje kalenderår han eller hon under mer än halva året vårdar ett eller flera barn som är under tre år. För samma år och barn bör inte heller mer än en förälder få tillgodoräkna sig ett pensionsår enligt de nya reglerna.

Jag finner för min del arbetsgruppens förslag väl avvägt. Det har också accepterats av remissinstanserna.

3.3 Administration m. m.

Arbetsgruppen föreslår att föräldern för att få tillgodoräkna sig ett vårdår skall göra en anmälan till den allmänna försäkringskassan vari anges att han eller hon avser att vårda egna barn i hemmet under större delen av kalenderåret. Tid för beräkning av vårdår får tillgodoräknas längst tre månader före det sådana anmälan gjorts till kassan. När vårdåret avslutats skall föräldern slutligt ansöka om tillgodoräknande av vårdår senast inom två år efter årets utgång. Den allmänna försäkringskassan fattar därefter beslut i frågan. Detta beslut kan överklagas till försäkringsrätt och försäkringsöverdomstolen.

Försäkringsrätten för Mellansverige föreslår att den retroaktivitet som finns inbyggd i arbetsgruppens förslag slopas. Enligt rättens mening torde en effektiv kontroll inte kunna upprätthållas om anmälan kan få retroaktiv verkan för en tid av tre månader.

Riksförsäkringsverket pekar däremot på att de föräldrar som inte gör anmälan och ansökan inom föreskriven tid kan gå förlustiga rätten att tillgodoräkna sig vårdår. Verket påpekar vidare att den anmälningsskyldighet som föreskrivs i stort sett förlorat sin betydelse till följd av att något krav på en sammanhängande vårdperiod inte uppställts. Försäkringskassaförbundet befarar att förslaget från administrativ synpunkt kan bli tungrovt med anmälan och ansökan. Socialdemokratiska kvinnoförbundet framför liknande synpunkter och påpekar att det finns uppenbara risker för att många i efterhand kommer att upptäcka att man försummat en förmån.

En anmälan i enlighet med vad arbetsgruppen har föreslagit följer huvudprincipen inom den allmänna försäkringen att en sådan skall göras bl. a. för att möjliggöra kontroll under pågående ersättningsfall. Som jag tidigare har anfört kommer de kontroller som kan göras under pågående vårdår att bli relativt begränsade. Den huvudsakliga kontrollen av om föräldrarna har rätt att tillgodoräkna sig ett vårdår torde därför få utföras när vårdåret är avslutat och man kan överblicka den totala tiden.

Riksförsäkringsverket har enligt arbetsgruppen beräknat de årliga administrationskostnaderna för förslaget till ca 9 milj. kr. Enligt uppgifter från verket skulle en inbesparing kunna ske av ca 3,7 milj. kr. om anmälningsförfarandet slopas.

Med hänsyn till vad remissinstanserna framfört om en tungrodd administration, de begränsade kontrollmöjligheterna under pågående vårdår och till att administrationskostnaderna kan minskas med mer än en tredjedel är jag inte beredd att nu föreslå en anmälningskyldighet. Den minskning av kontrollmöjligheterna som föranleds av att förhandsanmälan slopas kan motverkas genom att fristen för ansökan om tillgodoräknande av vårdår förkortas. Arbetsgruppen har i detta hänseende föreslagit att ansökan om tillgodoräknande skall ske senast två år efter vårdåret. Jag föreslår att denna tid förkortas till ett år. Det får ankomma på riksförsäkringsverket att följa erfarenheterna av det här föreslagna enklare ansökningsförfarandet.

För att den nya reformen skall kunna fungera krävs givetvis att familjer med små barn informeras om de regler som gäller och om de krav som ställs på föräldrarna att ansöka om att tillgodoräknas vårdår efter årets slut. Jag förutsätter att riksförsäkringsverket och försäkringskassorna på sedvanligt sätt utarbetar och tillhandahåller informationsmaterial på detta område. Som statens invandrarverk framhållit ställer informationsinsatserna i samband med ett ikraftträdande av den föreslagna reformen särskilda krav vad gäller invandrabefolkningen. Skriftlig information och ansökningsblanketter måste därför framställas på de vanligaste invandrar språken.

3.4 Finansiering och ikraftträdande

Den här föreslagna rätten till ATP för vissa vårdår kommer först på sikt att leda till ökade kostnader för ATP-systemet. Ett begränsat antal förtidspensions- och familjepensionsfall kan redan inom den närmaste framtiden beröras av de nya reglerna så att en förälder eller eventuell efterlevande får högre tilläggspension än annars skulle ha blivit fallet. Kostnaderna för dessa fall är dock marginella.

De första ålderspensionsfallen som berörs av de nya reglerna torde inträffa några år efter sekelskiftet. Full funktion når systemet först efter år 2040.

Den nya rätten till ATP för vårdår bör finansieras på samma sätt som ATP-systemet i övrigt. Jag vill erinra om att föräldrarna är tillförsäkrade föräldrapenningens garantinivå oberoende av anknytning till arbetsmarknaden. Kostnaderna för denna del av föräldraförsäkringen och dess effekter på senare utgående ATP täcks på samma sätt som kostnaderna i övrigt för resp. försäkringsområde. Det är naturligt att samma princip får gälla för den här aktuella reformen. Den kostnadsnivå – 200 milj. kr. per år – som utredningen angivit för det stadium när reformen fungerar fullt ut är mycket begränsad i förhållande till ATP-systemets kostnader i dess helhet. Jag vill i sammanhanget erinra om att riksdagen sedermera har att besluta om avgiftsuttaget

till ATP för tiden efter år 1984.

Arbetsgruppen föreslår att de nya reglerna skall träda i kraft den 1 januari 1982. Reglerna bör enligt arbetsgruppen medföra att de föräldrar som efter ikraftträdandet uppfyller villkoren för intjänande av vårdår får möjlighet till detta.

Jag har inget att erinra mot arbetsgruppens förslag och föreslår således att de nya reglerna träder i kraft den 1 januari 1982.

De föräldrar som vid ikraftträdandet har barn som fyller tre år efter den 1 juli 1982 kommer därför, om de i övrigt uppfyller villkoren, att omfattas av reformen.

Folkpartiets kvinnoförbund har föreslagit att ATP-rätten görs retroaktiv så att de kvinnor som tidigare vårdat sina barn i hemmet skall få del av reformen. Jag kan i och för sig dela synpunkten att det vore önskvärt att dessa kvinnor kunde omfattas av de nya reglerna. Det är dock inte möjligt att ge de nya reglerna retroaktiv verkan.

4 Upprättat lagförslag samt specialmotivering

I enlighet med det anförda har inom socialdepartementet upprättats förslag till lag om ändring i lagen (1962:381) om allmän försäkring.

4.1 Specialmotivering till förslaget om lag om ändring i lagen (1962:381) om allmän försäkring

11 kap. 6 a §

I paragrafen har tagits in bestämmelser om rätt för den som i hemmet vårdar eget barn, som inte fyllt tre år, att tillgodoräkna sig vårdåret som ett poängår inom ramen för ATP-systemet.

Kravet att föräldern skall vårda barnet för att få åberopa garantiregeln är detsamma som för rätten till föräldrapenning och rätten till ledighet enligt föräldraledighetslagen. Det avgörande är att föräldern faktiskt vårdar barnet genom att ta hand om det under den aktuella perioden. Därvid behöver dock inte avses ett fortlöpande omhändertagande (jfr prop. 1977/78:104 och prop. 1978/79:168 s. 56). För att en förälder skall uppfylla vårdkravet måste föräldern själv ha den faktiska vården av barnet. Kravet är därför inte uppfyllt om barnet vistas en längre tid på sjukhus eller anstalt eller om det under större delen av dagen vistas inom kommunal barnomsorg. Föräldrarna till de barn som av bl. a. sociala skäl vistas en kortare tid under dagen på exempelvis daghem får dock anses uppfylla vårdkravet. Vid bedömning av om vårdkravet är uppfyllt skall det vara avgörande om föräldern avstår från förvärvsarbete i första hand för att vårda eget barn i hemmet. En förälder som avstår från förvärvsarbete för att studera kan därför i regel inte samtidigt uppfylla vårdkravet. Bedömningen av om vårdkravet är uppfyllt bör dock även i dessa fall bli föremål för en prövning liknande den som sker

beträffande andra fall då föräldern vid sidan av vården ägnar sig åt annan verksamhet. I detta sammanhang vill jag crinra om att reglerna om intjänande av ATP-rätt enligt denna paragraf blir tillämpliga endast då föräldern saknar pensionsgrundande inkomst, dvs. inte haft förvärvsinkomst som uppgår till basbeloppet plus 100 kr. för det året.

Vården skall enligt första stycket utövas under större delen av året, dvs. under längre tid än halva kalenderåret. Möjlighet finns således att medräkna ett kalenderår för födelseåret om barnet är fött i juni månad eller tidigare. I ett sådant fall kan inte tillgodoräknande ske för det år varunder barnet fyller tre år. Motsatsen inträffar om barnet är fött under andra halvåret. Vidare kan en förälder få tillgodoräkna sig året om han studerar under t. ex. de första månaderna av året och därefter vårdar barn längre tid än halva kalenderåret.

Det vanliga är givetvis att vården utövas under en sammanhängande tidsperiod. Vid beräkning av vårdtiden får dock olika perioder under ett år sammanläggas. Självfallet kan kravet på vård av barnet inte anses uppfyllt om föräldern tar hand om detta under lördagar och söndagar, helger och semestertid och därigenom totalt under mer än ett halvt år medan barnet under vardagar större delen av året vårdas av annan person till följd av att föräldern arbetar eller bedriver heltidsstudier.

Ett poängår intjänas enligt huvudregeln om en person på grundval av arbete i anställning eller annat förvärvsarbete förtjänar minst 100 kr. utöver det vid årets ingång gällande basbeloppet. En person som når upp till detta belopp, för år 1981 16 200 kr., får enligt huvudregeln pensionspoäng för det året. Om föräldern tillgodoräknas pensionspoäng kan han inte välja att i stället tillgodoräkna sig pensionsår enligt denna paragraf. Detta framgår av hänvisningen i första stycket till att vårdår inte tillgodoräknas för år då pensionspoäng fastställs enligt 11 kap. 6 §.

Som framgår av första stycket inräknas enbart den tid som föräldern och barnet är bosatta i riket. Av hänvisningen till 11 kap. 1 § andra stycket andra meningen framgår vidare att föräldern får tillgodoräkna sig vårdår fr. o. m. det år han fyller 16 år t. o. m. det han fyller 64 år. Har en förälder uppburit hel ålderspension under hela det år vården avser kan detta, i enlighet med vad som gäller i fråga om inkomst av förvärvsarbete, inte tas i beaktande som pensionsgrundande vårdår.

Hänvisningen i 15 kap. 2 § till 11 kap. 1 § medför att en person som är född 1927 eller tidigare även får tillgodoräkna sig det år han fyller 65 år.

De personer som inte inom föreskriven tid erlagt tilläggs pensionsavgift och därför inte tillgodoräknats pensionspoäng på grund av annat förvärvsarbete än anställning får inte tillgodoräknas det året som vårdår.

Som nämnts i den allmänna motiveringen skall i enlighet med förslaget i promemorian de vårdår som tillgodoräknas med stöd av den föreslagna garantiregeln tas i beaktande inte bara vid beräkning av tilläggs pension utan också vid tillämpningen av reglerna i 5 kap. 2 § AFL om rätt till folkpension

för svensk medborgare vid bosättning utomlands. Försäkringsrätten för Mellansverige har föreslagit att denna del bör komma till uttryck genom en ändring av 5 kap. 3 § AFL varigenom vårdår enligt 11 kap. 6 a § AFL jämföras med år då pensionspoäng tillgodoräknas. I första stycket anges att vårdår vid tillämpning av denna lag skall jämföras med år för vilka pensionspoäng tillgodoräknats föräldern. Härigenom anges enligt min mening klart att vårdår skall beaktas i samtliga de fall då det hänvisas till år för vilka pensionspoäng tillgodoräknats utom då motsatsen däremot anges i förevarande paragraf. Jag finner det därför inte erforderligt med någon komplettering av 5 kap. 3 §.

Med förälder avses här biologisk förälder, adoptivförälder och den som enligt 20 kap. 2 § andra stycket skall likställas med förälder. Även fosterförälder skall enligt första stycket i nämnda paragraf anses som förälder vid tillämpning av ifrågakvarande garantiregel.

Enligt paragrafen får föräldern återge vårdåret som om pensionspoäng tillgodoräknats för det året. Detta innebär att året inte räknas något poängtal utan endast beaktas sedan förälderns medelpoäng har fastställts och alltså vid tillämpning av den s. k. 30-årsregeln i 12 kap. 2 §.

I andra stycket anges att endast ett vårdår kan tillgodoräknas för vård av ett och samma barn per kalenderår. Skulle det någon gång inträffa att båda föräldrarna uppfyller förutsättningarna att tillgodoräknas ett vårdår för ett och samma barn och kalenderår får det ankomma på föräldrarna att välja vem av dem som skall komma i åtnjutande av det året som vårdår. Om båda föräldrarna gör anspråk på att få tillgodoräkna sig vårdåret skall den som faktiskt vårdat barnet den längsta tiden få tillgodoräkna sig vårdåret. Möjlighet finns däremot för föräldrarna att oavsett om de lever tillsammans eller åtskilda och vårdar var sitt barn som inte fyllt tre år, tillgodoräkna sig var sitt vårdår under samma kalenderår.

I tredje stycket anges att vårdåren inte skall påverka medeltalet för de pensionspoäng en förälder intjänat på grund av förvärvsarbete. Vårdåren skall inte heller beaktas vid tillämpningen av 12 kap. 1 § första stycket AFL. Detta innebär att en person alltid måste ha minst tre år med pensionspoäng beräknade på grund av förvärvsarbete eller liknande för att kunna beviljas ålderspension från tilläggs pensioneringen. Det saknar dock betydelse i vilken ordning vårdåren resp. förvärvsåren kommer. Vårdåren får inte heller beaktas vid tillämpningen av 13 kap. 2 § första stycket. Innebörden härav är att hänsyn inte kan tas till vårdåren när det gäller att avgöra om den försäkrade är kvalificerad till förtidspension från ATP med tillämpning av s. k. antagandepoängberäkning. Om detta kan ske vårdåren förutan, kan dock dessa sedan självfallet ligga till grund vid beräkningen av förtidspensionens storlek. Likaså beaktas givetvis vårdåren vid beräkning av sådan förtidspension som utges utan tillämpning av antagandepoäng. Vid beräkning av familjepension (änke- och barnpension) gäller motsvarande regler.

När vårdåret gått till ända skall föräldern skriftligt ansöka om att få tillgodoräkna sig året som vårdår. I ansökan skall han försäkra att han vårdat barn. Denna ansökan måste göras senast inom ett år från det vårdår avslutats som föräldern önskar åberopa.

För varje år som föräldern önskar få tillgodoräknat måste göras ny ansökan. Detta gäller även om vården pågår sammanhängande under en följd av år. Görs inte ansökan inom de tidsfrister som uppställts har den försäkrade förlorat rätten att få det året taget i beaktande såsom vårdår. I tillämpningsföreskrifter får preciseras vilka uppgifter som skall anges i ansökningen och i den i samband därmed gjorda försäkran.

Beslut i fråga om tillgodoräkning av vårdår enligt denna paragraf fattas av försäkringskassan i första instans. Kassans beslut kan enligt regler i 20 kap. överklagas till försäkringsrätt och vidare till försäkringsöverdomstolen. Härvid äger även övriga processuella regler i det nämnda kapitlet tillämpning på ärenden enligt förevarande paragraf.

13 kap. 4 §

Det bör påpekas att det förhållandet att en person uppbär förtidspension inte hindrar att vårdåret kan tillgodoräknas för vård av barn. Villkoret är såsom i övriga fall bl. a. att föräldern har den faktiska vården av barnet.

Tillägget i paragrafens andra stycke anger att en person som uppbär förtidspension inte kan få åberopa ett vårdår som är intjänat för att öka den utgående förtidspensionen. Det är samma regel som gäller för det fall att förtidspensionären förvärvsarbetar. Vårdåret kan endast påverka storleken av den blivande ålderspensionen och av familjepension efter den försäkrade. Skulle denne tillfriskna men senare drabbas av en ny skada för vilken han beviljas ny förtidspension kan likaså vårdåren bli av betydelse för storleken av den nya förtidspensionen.

20 kap. 2 §

I paragrafen har intagits en hänvisning till 11 kap. 6 a §. Föräldrabegreppet kommer således att vara detsamma för föräldraförsäkringen som för möjligheten att intjäna vårdår. Av första stycket framgår att även fosterförälder har möjlighet att åberopa vård av fosterbarn för intjänande av poängår. Även i detta fall gäller dock att en fosterförälder som har en pensionsgrundande inkomst av förvärvsarbete (t. ex. fosterlönen) får tillgodoräkna sig pensionspoäng enligt huvudregeln.

Övergångsbestämmelser

Lagen föreslås träda i kraft den 1 januari 1982. Lagen gäller således de föräldrar som efter den 1 januari 1982 uppfyller villkoren för tillgodoräkning av vårdår enligt 11 kap. 6 a §. Vård före detta datum kan således inte

åberopas. Däremot är rätten till intjänande av vårdår oberoende av när barnet är fött, så länge det är under tre år.

5 Hemställan

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen föreslår riksdagen att anta förslaget till lag om ändring i lagen (1962:381) om allmän försäkring.

6 Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition föreslå riksdagen att anta det förslag som föredraganden har lagt fram.

**SOCIAL-
DEPARTEMENTET**

ATP-RÄTT FÖR FÖRÄLDRAR SOM VÅRDAR EGNA BARN I HEMMET, M. M.

**Promemoria utarbetad av en arbetsgrupp inom socialdepartemen-
tet**

Till socialministern

I regeringsförklaringen den 12 oktober 1979 anges bl. a. att "ATP-rätt införs för vård i hemmet av små barn".

Mot bakgrund härav beslutade statsrådet Söder den 5 juni 1980 att en särskild arbetsgrupp skulle tillsättas inom socialdepartementet för att utarbeta förslag till regler för ATP-rätt för vård av små barn.

I arbetsgruppen har ingått riksdagsledamoten Christina Rogestam, ordförande, departementsrådet Gustav Jönsson, hovrättsassessorn Kajsa Hallberg, departementssekreteraren Sören Kindlund och hovrättsfiskalen Lars Göran Abelson.

Arbetsgruppen överlämnar nu en promemoria "ATP-rätt för föräldrar som vårdar egna barn i hemmet m. m." (Stencil Ds S 1981:1). Arbetsgruppens arbete är härmed avslutat.

Stockholm januari 1981

Christina Rogestam

Innehåll	Sid.
Sammanfattning	23
1 Inledning	24
2 Lagförslag	25
3 Vissa statistiska uppgifter	28
3.1 Barnfamiljernas sammansättning m. m.	28
3.2 Familj och arbete	31
3.3 Vem skulle få nytta av ATP-rätt för vård av barn?	32
4 Arbetsgruppens förslag	36
4.1 Allmänna överväganden	36
4.2 Olika huvudlinjer beträffande utformningen av ATP-rätt för småbarnsföräldrar	39
4.2.1 Alternativ I. Självständig rätt till ATP med angivande av ett visst poängtal för den tid vården omfattar	40
4.2.2 Alternativ II. Rätt till sänkning av det antal poängår som behövs för full tilläggspension	43
4.2.3 Alternativ III. Rätt att tillgodoräkna sig vård av barn under visst år som grund för att få året tillgodoräknat såsom ett poängår	44
4.2.4 Förslag till utformning av ATP-rätt för småbarns- föräldrar	45
4.3 Närmare utformning av regler om pensionsår för vård av egna barn i hemmet	47
4.3.1 Föräldrabegreppet	47
4.3.2 Vårdbegreppet	47
4.3.3 Vårdtid som får tillgodoräknas för intjänande av ATP	48
4.3.4 Pensionsår vid beräkning av förtidspension och familjepension	51
4.3.5 Beräkning av pensionsår för den som omfattas av undantagande från tilläggspensioneringen m. m.	53
4.4 Administration	54
4.5 Ikraftträdande och kostnader	55
5 Specialmotivering till förslaget om lag om ändring i lagen (1962:381) om allmän försäkring	57
 Bilaga: Gällande bestämmelser	
1 Inledning	61
2 Folkpension	61
3 Pensionstillskott enligt lagen (1969:205) om pensionstill- skott.	64
4 Försäkringen för tilläggspension (ATP)	65

Sammanfattning

En arbetsgrupp inom socialdepartementet har utarbetat förslag till regler om ATP-rätt för vård av små barn. Förslagen redovisas i föreliggande promemoria.

Arbetsgruppen konstaterar att de nuvarande ATP-reglerna i de flesta fall ger tillfredsställande möjligheter för föräldrarna att tjäna in rätt till ATP även om föräldrarna under en tid väljer att stanna hemma och vårda de egna barnen. Det finns dock föräldrar för vilka ett antal års vård av egna barn i hemmet kan medföra att det ger ATP-förluster i jämförelse med om de i stället hade förvärvsarbetat. Som exempel härpå nämns bl. a. att kvinnor som bor i glesbygd eller i orter med få möjligheter till förvärvsarbete kan få problem att uppnå ett fullgott ATP-skydd om de stannar hemma och vårdar egna barn. Vidare nämns studerande med långa studietider.

För att komma till rätta med detta förhållande fordras nya regler som innebär att en förälder som vårdar egna barn i hemmet ges möjlighet att förbättra det ATP-skydd föräldern byggt upp på grundval av förvärvsarbete. Härigenom erkänns den viktiga arbetsinsats många kvinnor och män gör då de vårdar sina barn. Vidare innebär sådana regler att förvärvsarbete och vård av barn jämställs såvitt avser rätten till ATP.

Arbetsgruppen har studerat olika lösningar för att förbättra ATP-skyddet för de grupper som vårdar barn. Vid en jämförelse av de olika alternativ som kan komma i fråga anser arbetsgruppen att en förälder får den största fördelen av det alternativ som redovisas i avsnitt 4.2.3. Detta innebär följande:

Enligt nu gällande regler krävs normalt att en person har 30 förvärvsår för att få full ATP. Det alternativ som arbetsgruppen förordar innebär att en förälder får tillgodoräkna sig det antal år föräldern varit hemma och vårdat egna barn som om dessa vårdår hade varit förvärvsår. Reglerna skall gälla så länge som någon förälder vårdar barn som är under tre år. En person som har förvärvsarbetat under ett visst antal år får således till dessa år lägga det antal år som denne vårdat egna barn som inte fyllt tre år. Exempelvis en tvåbarnsförälder som har förvärvsarbetat 24 år får förutom de 24 åren tillgodoräkna sig högst sex vårdår och kan härigenom få den ATP som han skulle ha fått om han förvärvsarbetat alla 30 åren.

Enligt nuvarande regler får föräldern i detta fall 24/30 av en tilläggspension som motsvarar 60 % av den genomsnittliga förvärvsinkomsten under de 15 bästa av de 24 åren, korrigerad med hänsyn till penningvärdeförändringen. Förslaget innebär att pensionen i exemplet ökar med 6/30 till en hel pension.

Förslaget får ses som en garantiregel för de föräldrar som till följd av vård av egna barn ett visst år inte har möjlighet att erhålla pensionspoäng enligt nuvarande regler. Detta inträffar om föräldern under ett år får en inkomst som inte uppgår till basbeloppet (16 100 kr. för januari 1981) plus 100 kr.

En förälder som under större delen av ett kalenderår är hemma och vårdar barn som inte fyllt tre år får således tillgodoräkna sig året som ett pensionsgrundande vårdår. i denna promemoria benämnt pensionsår, om föräldern inte för året erhållit pensionspoäng på grundval av förvärvsinkomst eller liknande. Om i en familj båda föräldrarna under ett år skulle vara i hemmet för att vårda barn kan vårdåret dock tillgodoräknas endast en av dem. Om föräldrarna avlöser varandra i vården får den av dem som haft den faktiska vården av barnet eller barnen större delen av året tillgodoräkna sig pensionsåret.

Föräldrar kan således under vissa förutsättningar åberopa vård av barn som pensionsår. Enligt arbetsgruppens förslag avses med föräldrar biologiska föräldrar, fosterföräldrar och adoptivföräldrar. Som förälder betraktas även den med vilken föräldern är eller har varit gift eller har eller har haft barn, om parterna stadigvarande sammanbor.

För att få tillgodoräkna sig året skall en förälder enligt förslaget göra en anmälan till den allmänna försäkringskassan att han eller hon avser att vårda egna barn i hemmet under större delen av ett kalenderår. För att en förälder inte skall gå miste om vårdtid föreslår arbetsgruppen att anmälan kan få retroaktiv verkan för en tid av högst tre månader. När vårdåret avslutas skall sedan föräldern ansöka om tillgodoräkning av pensionsår. Den allmänna försäkringskassan fattar därefter beslut härom. Detta beslut kan överklagas till försäkringsrätt och försäkringsöverdomstolen.

Arbetsgruppen föreslår att de nya reglerna skall träda i kraft den 1 januari 1982. Reglerna bör enligt arbetsgruppen medföra att de föräldrar som efter ikraftträdandet uppfyller villkoren för intjänande av pensionsår får möjlighet till detta. De föräldrar som vid ikraftträdandet har barn som fyller tre år den 1 juli 1982 eller senare kommer därför, om de i övrigt uppfyller villkoren, att omfattas av reformen.

1 Inledning

Krav på ATP-rätt för vård av små barn har framförts av regeringspartierna både i den allmänna politiska debatten och i riksdagsmotioner.

I regeringförklaringen den 12 oktober 1979 anges bl. a. att "ATP-rätt införs för vård i hemmet av små barn".

Mot bakgrund härav har statsrådet Söder i beslut den 5 juni 1980 förordnat att en särskild arbetsgrupp skulle tillsättas inom socialdepartementet för att utarbeta förslag till regler för ATP-rätt för vård av små barn.

I en promemoria som har fogats till nämnda beslut framhålls bl. a. att det har påtalats som en brist i pensionssystemet att vård av egna barn i hemmet inte ger någon rätt till pensionspoäng. Vidare anges att familjerna bör ha frihet att ordna sin barntillsyn som de själva vill. Den som väljer att stanna hemma och själv vårda sina barn bör därför inte drabbas ekonomiskt genom att han eller hon inte får tillgodoräkna sig någon ATP för dessa år.

Vidare konstateras att de nuvarande reglerna innebär att för full tilläggspension enligt huvudregeln krävs 30 poängår, av vilka de 15 bästa åren bildar bas för pensionen. Det nuvarande systemet torde innebära att flertalet föräldrar får ett gott ATP-skydd även om de under ett antal år inte förvärvsarbetar utan i stället vårdar egna barn. Arbetsgruppen fick i uppdrag att ta fram ett förslag om förbättring av ATP-skyddet för dessa föräldrar. Arbetsgruppen skulle analysera för vilka grupper de nuvarande reglerna inte är tillräckliga och utforma sina förslag efter de behov som en sådan analys visar.

Vid utarbetandet av sina förslag skulle arbetsgruppen beakta bl. a. kostnaderna för pensioneringen, effekterna på avgiftsbehovet och behovet av administration.

I regeringsförklaringen den 7 oktober 1980 tas frågan om ATP-rätt åter upp varvid det anges att ATP-rätt kommer att föreslås för vård i hemmet av små barn.

Arbetsgruppen har utarbetat föreliggande promemoria, som bl. a. innehåller förslag till åtgärder i fråga om ATP-rätt för vård av små barn.

2 Förslag till Lag om ändring i lagen (1962:381) om allmän försäkring

Härigenom föreskivs i fråga om lagen (1962:381) om allmän försäkring¹ dels att 13 kap. 4 § och 20 kap. 2 § skall han nedan angivna lydelse, dels att i lagen skall införas en ny paragraf, 11 kap. 6 a §, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

11 kap.
6 a §

Har en förälder under större delen av ett kalenderår vårdat ett i riket bosatt barn, som inte har fyllt tre år, skall vid tillämpningen av 12 kap. 2 § anses som om pensionspoäng tillgodoräknats föräldern för det året. För sådant tillgodoräknande fordras att de allmänna förutsättningarna för beräkning av pensionsgrundande inkomst frånsett kravet på förvärvsinkomst enligt 1 § andra stycket är uppfyllda. Vad som nu sagts skall inte

¹ Lagen omtryckt 1977:630.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

avse år för vilket pensionspoäng fastställts enligt 6 § eller 13 kap. 2 §. Pensionspoäng enligt denna paragraf skall inte heller tillgodoräknas för år då undantagande enligt 7 § varit gällande för den försäkrade eller för år då pensionspoäng enligt 6 § första stycket på grund av underlåten avgiftsbetalning inte tillgodoräknats föräldern.

För samma barn och år får endast en förälder tillgodoräkna sig pensionspoäng enligt första stycket.

Vid beräkning av det i 12 kap. 2 § första stycket angivna medeltalet av pensionspoäng bortses från år, för vilket pensionspoäng tillgodoräknats enligt denna paragraf. Sådana år skall inte heller beaktas vid tillämpningen av 12 kap. 1 § första stycket eller 13 kap. 2 § första stycket.

En försäkrad förälder som vill göra anspråk på att enligt denna paragraf tillgodoräknas ett år med pensionspoäng skall hos allmän försäkringskassa göra skriftlig anmälan att han under året avser att vårda barn som i första stycket sägs. Vad gäller tid före anmälan får högst tre månader beaktas som grund för beräkning av vårdtid. Föräldern skall vidare efter årets utgång göra en särskild skriftlig ansökan om tillgodoräkning enligt denna paragraf. Denna ansökan skall göras senast två år efter utgången av det år som tillgodoräkandet avser.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

13 kap.

4 §

Om förtidspension utgår för tid efter det att ålderspension med stöd av 12 kap. 3 § upphört att utgå, skall förtidspensionen minskas med motsvarande tillämpning av 12 kap. 3 och 4 §§.

Vid beräkning av förtidspension skall hänsyn *icke tagas* till pensionspoäng som enligt 11 kap. 6 § första och tredje styckena tillgodoräknats den försäkrade för tid då förtidspension enligt denna lag utgått med anledning av samma inkomstförlust.

Vid beräkning av förtidspension skall hänsyn *inte tas* till pensionspoäng som enligt 11 kap. 6 § första och tredje styckena *eller 11 kap. 6 a §* tillgodoräknats den försäkrade för tid då förtidspension enligt denna lag utgått med anledning av samma inkomstförlust.

20 kap.

2 §

Vid tillämpningen av bestämmelse i 3 kap. 1 § och 4 kap. 8–10 §§ samt 21 kap. 1 § om försäkrad, som sammanbor med barn, skall med barn som där sägs likställas fosterbarn.

Med förälder skall vid tillämpning av bestämmelserna i 4 kap. *och* 9 kap. 4 § likställas den, med vilken förälder är eller varit gift eller har eller har haft barn, om de stadigvarande *sammanbo*.

Vid tillämpningen av bestämmelse i 3 kap. 1 § och 4 kap. 8–10 §§, *11 kap. 6 a §* samt 21 kap. 1 § om försäkrad, som sammanbor med barn, skall med barn som där sägs likställas fosterbarn.

Med föräldrar skall vid tillämpning av bestämmelserna i 4 kap., 9 kap. 4 § *och 11 kap. 6 a §* likställas den, med vilken förälder är eller varit gift eller har eller har haft barn, om de stadigvarande *sammanbor*.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1982.

3 Vissa statistiska uppgifter

3.1 Barnfamiljernas sammansättning m. m.

Följande tabell visar barnfamiljernas sammansättning den 31 december 1979.

	Gifta		Ensamstående		Totalt	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Antal barn under 16 år						
1	305 747	40	185 128	65	490 875	47
2	347 242	46	81 717	29	428 959	41
3	93 079	12	15 459	5	108 538	10
4	13 867	2	2 529	1	16 396	2
5 +	2 934	0	526	0	3 460	0
Summa	762 869	100	285 359	100	1 048 228	100

Källa: SCB

Av tabellen framgår att det vid årsskiftet 1979/80 fanns ca 1 050 000 familjer med hemmavarande barn under 16 år. Av dessa hade ca 920 000 familjer ett eller två barn. Ca 130 000 familjer hade tre eller flera barn i den aktuella åldern. Ca 20 000 familjer hade fyra eller flera barn. Flerbarnsfamiljerna har minskat kraftigt under 1970-talet.

Följande tabell visar befolkningens ålderssammansättning vid slutet av år 1979 fördelad på kön.

Ålder	Samtliga	Män	Kvinnor
—4	491 129	251 440	239 689
5-9	559 303	286 232	272 980
10-14	590 914	303 323	287 591
15-19	558 890	285 913	272 977
20-24	558 250	285 204	273 046
25-29	587 383	300 703	286 680
30-34	675 298	346 308	328 990
35-39	585 145	302 251	282 894
40-44	468 399	238 861	229 538
45-49	438 837	219 663	219 174
50-54	463 132	229 677	233 455
55-59	520 020	256 167	263 853
60-64	460 927	224 306	236 621
65-69	446 625	211 919	234 706
70-74	375 896	168 924	206 972
75-79	268 542	111 698	156 844
80-84	157 685	60 354	97 331
85-89	71 215	24 509	46 706
90-94	21 430	6 855	14 575
95-	3 990	1 124	2 866
- 6	713 680	365 389	348 291
7-17	1 274 402	653 397	621 005
18-66	5 153 233	2 599 176	2 554 057
67-	1 161 695	497 560	664 135
Summa	8 303 010	4 115 522	4 187 488

Tabellen ger möjlighet att bedöma hur många kvinnor och män som finns i de barnafödande åldrarna och som således kan bli berörda av regler om rätt till ATP för vård av barn. Ca 890 000 kvinnor och ca 930 000 män är mellan 20-35 år.

Nedanstående tabell visar antalet levande födda barn under perioden 1960–1980.

År .	Antal levande födda
1960	102 200
1961	104 500
1962	107 300
1963	112 900
1964	122 700
1965	122 800
1966	123 400
1967	121 400
1968	113 100
1969	107 600
1970	110 200
1971	114 500
1972	112 300
1973	109 700
1974	109 900
1975	103 600
1976	98 300
1977	96 100
1978	93 200
1979	96 300
1980 ¹	98 000

¹Beräknat.

Under första hälften av 1960-talet ökade antalet födda barn påtagligt.

Från år 1966 har det sedan skett en kraftig nedgång av antalet födda barn i Sverige. Nedgången var mycket kraftig under åren 1968–1969 varefter det skedde en viss uppgång. Därefter har antalet födda minskat fortlöpande till år 1979 då det skedde en viss uppgång som fortsatte under år 1980.

Barnomsorg

Antalet platser i den kommunala barnomsorgen var länge mycket begränsat. Sålunda fanns endast ca 12 000 daghemsplatser år 1965. En försiktig utbyggnad påbörjades i slutet av 1960-talet och har sedan fortsatt i accelererande takt under 1970-talet. Ca 90 000 platser beräknas bli byggda under perioden 1977–1981. Antalet kommunala familjedaghem har också ökat kraftigt under 1970-talet. Utvecklingen framgår av nedanstående tabell.

År	Antal barn i			
	daghem	fritidshem	familje- daghem	samman- lagt antal platser
1960	10 300	2 400	4 000	16 700
1965	11 900	3 000	8 000	22 900
1970	33 000	6 500	32 000	71 500
1975	73 700	23 500	67 300	164 500
1980 ¹	145 000	53 000	119 000 ²	317 000
1981 ¹	164 000	63 000	124 000 ²	351 000
1982 ¹	181 000	74 000	128 000 ²	383 000

¹ Beräknat.

² Varav för 1980 90 000 för barn under 7 år och 29 000 för barn över 7 år, för 1981 93 000 för förskolebarn och 31 000 för skolbarn och för 1982 96 000 för förskolebarn och 32 000 för skolbarn.

3.2 Familj och arbete

Antalet kvinnor i förvärvsarbete har ökat snabbt under 1970-talet. Under perioden 1970–1980 steg antalet sysselsatta kvinnor i åldrarna 20–64 år med 410 000. Andelen sysselsatta kvinnor i denna åldersgrupp ökade därmed från 59 % till 77 %, en ökning med 18 procentenheter.

Sysselsättningsökningen avser främst lång deltid, dvs. 20–34 timmar per vecka.

Som framgår av följande tabell har det skett en mycket snabb ökning av sysselsatta kvinnor med barn under sju år under 1970-talet.

Kvinnor med barn under 7 år fördelade efter sysselsättningsstatus år 1970, 1973, 1976 och 1977

År	Ej förv. arb		Arbetslösa		Arbetar vanligen				Summa	
	Antal	%	Antal	%	Deltid		Heltid		Antal	%
					Antal	%	Antal	%		
1970	306 300	50,3	5 800	1,0	157 200	25,8	139 600	22,9	608 900	100
1973	274 700	46,4	11 500	1,9	159 100	26,9	146 300	24,7	591 500	100
1976	216 000	37,2	9 700	1,7	197 000	33,9	158 000	27,2	580 700	100
1977	195 000	33,8	10 500	1,8	211 600	36,7	159 400	27,6	576 500	100
1980	117 300	22,2	11 700		248 600	47,0	151 400	28,6	529 000	100

År 1970 deltog ca 49 % av kvinnorna med barn under sju år i arbetskraften mot ca 75 % år 1980. Framför allt har antalet deltidsarbetande ökat kraftigt från ca 26 % år 1970 till ca 47 % i dag. Andelen heltidsarbetande kvinnor med barn under sju år har under samma tid ökat från ca 23 % till ca 28 %.

Nedanstående tabell visar mäns och kvinnors relativa arbetskraftstal (i arbete, frånvarande och arbetslösa under en mätvecka) i olika åldrar. (AKU tredje kvartalet 1980).

Ålder m. m.	Rel. arb. krafttal	Ålder m. m.	Rel. arb.krafttal
<i>Män</i>		<i>Kvinnor</i>	
16-19 år	64,0	16-19 år	64,8
20-24	85,7	20-24	83,8
25-34	95,6	25-34	81,5
35-44	96,8	35-44	84,7
45-54	94,8	45-54	83,2
55-64	78,2	55-64	55,2
65-74	14,4	65-74	3,2
16-74	79,3	16-74	65,5

Som framgår av tabellen är knappt två tredjedelar av befolkningen 16-19 år – både män och kvinnor – i arbetskraften. Efter 20-årsåldern stiger förvärvsfrekvensen för både män och kvinnor. För kvinnornas del stannar ökningen på en nivå strax över 80 %, medan männens som högst överstiger 95 %. Fram mot och efter pensioneringen sjunker förvärvsintensiteten för båda könen.

För kvinnor med barn under sju år är det relativa arbetskraftstalet som nämnts ca 75 %. Motsvarande tal för män med barn under sju år är ca 98 %. För kvinnor med barn i åldern 7-16 år är det relativa arbetskraftstalet drygt 85 %. För samtliga kvinnor med barn under 17 år är det relativa arbetskraftstalet drygt 80 %.

Om man delar upp gruppen kvinnor med barn under 17 år efter barnantal finner man att förvärvsfrekvensen sjunker när barnantalet ökar. Det relativa arbetskraftstalet för kvinnor med ett barn är således ca 86 %, för kvinnor med två barn ca 80 % och för kvinnor med tre eller flera barn ca 67 %.

I det följande beskrivs ytterligare kvinnornas förvärvsfrekvens med utgångspunkt från hur de förvärvat pensionspoäng.

3.3 Vem skulle få nytta av ATP-rätt för vård av barn?

Som närmare utvecklas i bilagan ger nuvarande regelsystem i de flesta fall utrymme för en förälder att göra en tids avbrott i förvärsarbetet för att vårda barn utan att det behöver påverka en kommande tilläggspension. Normalt är en person yrkesverksam under 40-45 år och för full tilläggspension krävs 30 år.

I betänkandet (SOU 1979:89) Kvinnors arbete har redovisats en specialstudie utförd av ekon.dr. Siv Gustafsson angående kvinnors försörjarsituation utifrån ATP-statistiken. Materialet är hämtat från riksförsäkrings-

verkets pensionsregister. Urvalet omfattar ca 33 000 personer, ungefär lika många män som kvinnor.

Nedanstående tabell visar hur stor andel kvinnor i olika åldersgrupper som över huvud taget inte arbetat i sådan utsträckning att de fått någon pensionspoäng registrerad under perioden 1960–1976, dvs. från det ATP infördes till studien gjordes. Tabellen visar även andelen av de som förvärvsarbetat dels 1–16 år, dels alla de möjliga 17 åren.

Kvinnors sysselsättning under åren 1960–1976.

Ålder år 1976	Andel som aldrig förvärvs- arbetat (%)	Andel som förvärvs- arbetat 1–16 (%)	Andel som förvärvs- arbetat alla år (%)
20–24	16	84	0
25–29	10	91	0
30–34	9	90	2
35–39	9	82	9
40–44	12	75	12
45–49	16	69	16
50–54	22	62	17
55–59	28	52	19
60–64	39	46	15

Andelen som över huvud taget inte förvärvsarbetat är hög för de äldre generationerna. Förvärvsintensiteten stiger sedan i yngre åldrar för att åter minska något för de allra yngsta grupperna där ett större antal inte hunnit ut på arbetsmarknaden.

Framför allt bland de yngre torde ett betydande antal av de som år 1976 inte hade något poängår registrerat komma att tjäna in sådana senare. En inte obetydlig grupp torde dock av olika skäl inte kunna få någon ATP, för vilken krävs minst tre poängår. Av de som senare börjar förvärvsarbeta torde en del nå 30 poängår. Bland dem som vid mättidpunkten år 1976 i den beskrivna studien förvärvat poängår finns också i en grupp kvinnor som inte kommer att nå 30 poängår. I den mån avsaknad av tillräckligt många poängår, dvs. minst 30, orsakats av att de varit hemma och vårdat små barn skulle de varit hjälpta om det funnits en rätt till ATP för detta ändamål redan från ATP:s införande.

Tabellen ger också en viss bild av spridningen när det gäller tidigare yrkesverksamhet bland berörda kvinnogrupper. För de yngre grupperna har det inte varit möjligt att arbeta alla 17 åren eftersom de år 1960 var för unga för att förvärvsarbeta.

I studien har inte gjorts några kopplingar till barnförekomst i det enskilda fallet, än mindre till om kvinnan faktiskt vårdat barn och därför gått miste om poängår.

Den tidigare redovisade förvärvsstatistiken ur arbetskraftsundersökningarna ger en ögonblicksbild vid en eller flera tidpunkter. Det diagram som redovisas nedan ger en bild av hur kvinnornas förvärvsverksamhet (mätt genom att de förvärvat pensionspoäng, dvs. har en inkomst som uppgår till minst basbeloppet + 100 kr. per år) förändras över tiden för olika grupper kvinnor.

På vertikalaxeln anges hur många procent kvinnor som förvärvat pensionspoäng ett visst år och på horisantalaxeln anges kvinnornas ålder.

De streckade linjerna benämnda 1960, 1973 och 1979 visar hur stor andel kvinnor i olika åldrar som fick pensionspoäng registrerade respektive år. De heldragna linjerna visar utvecklingen för olika åldersklasser, t. ex. kvinnor födda år 1925, mellan de olika mätillfällena.

Diagrammet visar att en mycket kraftig utveckling har skett av förvärvsverksamheten för de olika åldersgrupperna mellan de tre mätåren. Av statistiken framgår att förvärvsfrekvensen har stigit kraftigt i alla åldersgrupper. Mycket märkbar har ökningen av andelen förvärvsarbetande varit för de medelålders och äldre kvinnorna, men ökningen är även i de barnafödande åldrarna mycket påtaglig.

Om utvecklingen fortsätter som hittills kommer de årsklasser som nu är i barnafödande åldrar att i medelåldern och däröver ha en förvärvsfrekvens som bara i begränsad omfattning kommer att understiga männens. I de barnafödande åldrarna kommer förvärvsfrekvensen att ligga mellan 85 och 90 %. Det torde innebära att förhållandevis få kvinnor kommer att ha mindre än 30 poängår inom ATP-systemet vid sin pensionering.

Om man exempelvis följer den heldragna linjen som är märkt 1935 (kvinnor födda år 1935) finner man att år 1960 – när de var 25 år gamla – förvärvsarbetade ca 45 % av dem i sådan utsträckning att de fick pensionspoäng. Sedan sjönk deras förvärvsfrekvens några år för att åter raskt stiga. År 1973 – då de var 38 år – förvärvsarbetade ca 62 % och år 1978 ca 81 %.

För åldersklassen 1920 har också skett en kraftig utveckling av förvärvsfrekvensen. År 1960 – då de var 40 år – förvärvsarbetade enligt ATP-definitionen ca 31 %. År 1973 – när de var 53 år – hade andelen stigit till ca 60 % och år 1978 till ca 65 %.

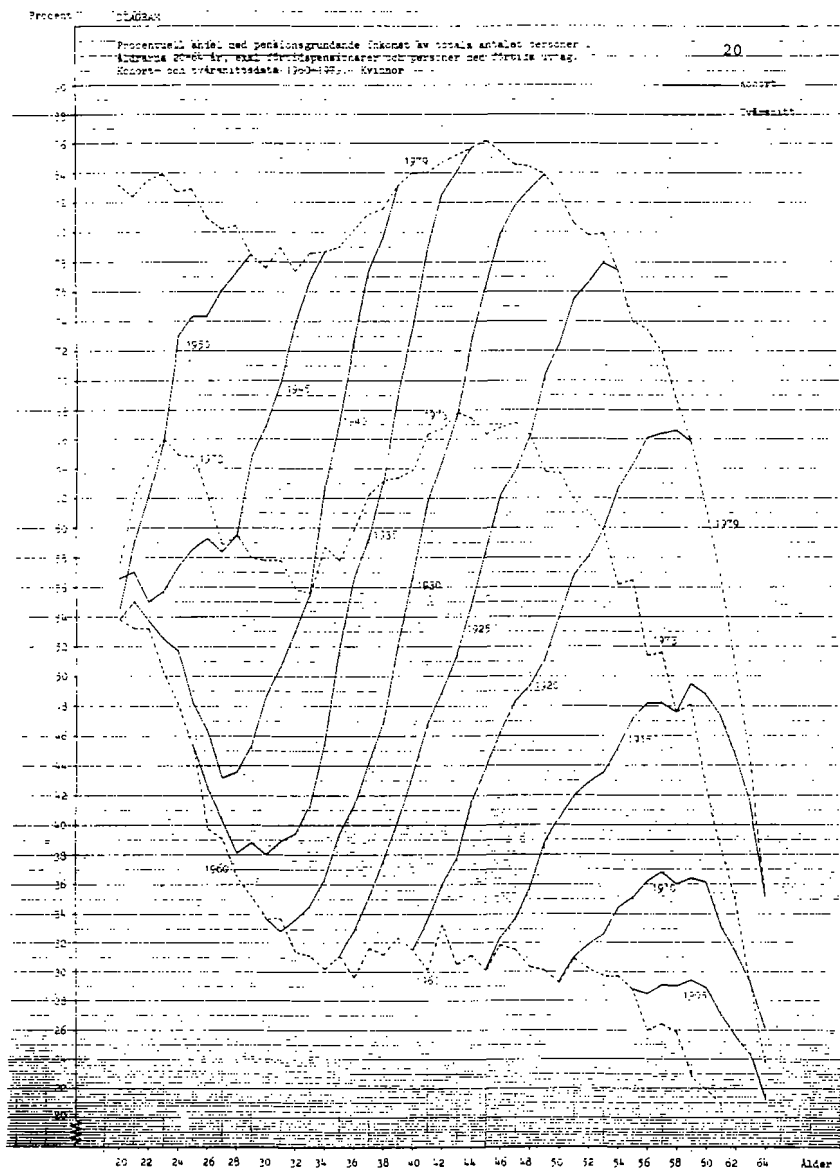

Diagram. Procentuell andel med pensionsgrundande inkomst av totala antalet personer i åldrarna 20-64 år, exkl. förutdspensionärer och personer med förtida uttag. Kohort- och tvärsnittsdata 1960-1972. Kvinnor

4 Arbetsgruppens förslag

4.1 Allmänna överväganden

Bakgrund

Samhällets stöd till barnfamiljerna, både när det gäller ekonomiskt stöd och social service, har successivt förbättrats. Det ekonomiska grundstödet till barnfamiljerna utgörs av det allmänna barnbidraget. Familjer med låga inkomster eller höga bostadskostnader kan även få bostadsbidrag. För barn till ensamstående föräldrar finns rätt till bidragsförskott eller barnpension. Det ekonomiska stödet vid vård av små barn förbättrades väsentligt genom införandet av föräldraförsäkringen år 1974. Denna har sedan byggts ut betydligt så att föräldrarna numera som huvudregel kan få föräldrapenning under 12 månader. Ersättning utgår under nio månader med ett belopp motsvarande sjukpenningen (90 % av förvärvsinkomsten) och under tre månader med ett enhetligt belopp på 37 kr. per dag lika för alla. Föräldrarna har även möjlighet att bl. a. för vård av sjukt barn få föräldrapenning under 60 dagar per barn och år. Föräldrapenningen är pensionsgrundande.

Föräldrarna har även fått ökade möjligheter att vara helt eller delvis lediga från arbetet för att vårda barn med rätt att när de så önskar återgå till heltidsarbete.

Den kommunala barnomsorgen har byggts ut kraftigt under 1970-talet. (Tabell s. 13). Det finns i dag ca 145 000 platser i daghem jämfört med ca 33 000 år 1970. Antalet platser i kommunala familjedaghem är nu för förskolebarn ca 96 000 och för skolbarn ca 30 000 jämfört med totalt ca 32 000 familjedaghemplatser år 1970.

Samhällets insatser har vid sidan av det grundläggande syftet att skapa goda förhållanden för barnen, varit inriktade på att ge föräldrarna valfrihet att förvärvsarbeta eller stanna hemma och själva vårda barnen. Det är angeläget att familjepolitiken också i fortsättningen har denna inriktning och att de hinder för valfriheten som finns avlägsnas. Vidare bör utgångspunkten vara att båda föräldrarna har ett gemensamt ansvar för barnen och rätt att själva bestämma hur de sinsemellan fördelar detta. Barns trygghet påverkas i hög grad av hur föräldrarna trivs med sin livssituation. Samhällets uppgift är att skapa sådana förutsättningar att föräldrarna ges möjlighet att forma sin tillvaro som det bäst passar varje familj.

Det finns inte någon given lösning på hur föräldrarna skall fördela ansvaret mellan sig. I en familj finner man att den bästa lösningen är att en av föräldrarna under kortare eller längre tid arbetar hemma och själv tar på sig den viktiga uppgiften att ha omsorg om och vårda sitt barn.

I en annan familj väljer man lösningen att båda föräldrarna förvärvsarbetar och använder sig av samhällets barnomsorg för vård och tillsyn av barnen. Det arrangemanget gör att den familjen trivs med sin situation och får möjlighet till en positiv och trygg gemenskap.

Det är enligt arbetsgruppen väsentligt att föräldrar och småbarn får tid att vara tillsammans, att lära känna varandra och bygga upp stabila och trygga relationer. Ett sätt för att uppnå detta kan vara att en förälder väljer att stanna hemma och vårda barnet. Ur samhällets synpunkt är det en viktig insats som bör stödjas likaväl som samhället stöder barnomsorgen.

Av den statistik som redovisats i avsnitt 3 framgår bl. a. att av män med barn under sju år var 98 % förvärvsarbetande under tredje kvartalet 1980. För kvinnor med barn under sju år var motsvarande andel 75 %. 28 % av kvinnorna i denna grupp arbetade på heltid och 47 % på deltid. Dessa tal kan jämföras med situationen år 1970 då 49 % av kvinnorna med barn under sju år hade förvärvsarbete. 23 % arbetade på heltid och 26 % på deltid. Ökningen av förvärvsintensiteten för kvinnor med små barn har således varit påtaglig under 1970-talet.

I avsnitt 3 redovisas vidare en undersökning av hur olika åldersgrupper kvinnor förvärvat pensionspoäng under perioden 1960–1976. (Ur SOU 1979:89 Kvinnors arbete s. 173–184). Av materialet framgår att bara en liten andel av männen har ett väsentligt bortfall av poängår.

Andelen som saknar ett stort antal poängår är avsevärt större för kvinnorna. Framför allt gäller det de äldre kvinnorna. Andelen sjunker sedan för yngre kvinnor för att åter öka för de allra yngsta som ofta till följd av studier eller vård av barn haft möjlighet att förvärvsarbete endast en begränsad tid.

För de i studien belysta åldersgrupperna förefaller det som om 8–12 % av kvinnorna har ett väsentligt bortfall av poängår. Eftersom de inte hunnit nå pensionsåldern går det inte att utläsa hur slutresultatet blir. Sannolikt torde en del av dem nå 30 poängår medan andra inte når ens minimigränsen för att få ATP, tre år.

En inte oväsentlig andel kvinnor i det studerade materialet kommer sannolikt att ha minst tre men inte 30 poängår när de pensioneras. De skulle således ha haft nytta av om en rätt att tillgodoräkna sig pensionsår för vård av barn ingått i de regler som trädde i kraft år 1960.

I avsnitt 3 presenteras i diagramform också en redovisning från riksför-säkringsverket av kvinnornas förvärvsverksamhet byggd på pensionspoäng-utvecklingen. Denna visar i likhet med siffrorna från arbetskraftsundersökningen en mycket kraftig utveckling av kvinnornas förvärvsfrekvens i alla åldrar. Om denna utveckling fortsätter kommer i en nära framtid andelen förvärvsarbetande kvinnor i barnafödande åldrar att ligga på 80–85 %. Över barnafödande ålder kommer förvärvsfrekvensen att närma sig männens och ligga över 90 %.

Skäl för en utvidgad pensionsrätt

Pensionsrätten inom tilläggspensioneringen (jfr avsnitt 4 i bilaga) beror på de arbetsinkomster som den försäkrade har haft under sin aktiva tid. Den

intjänade pensionsrätten är avgörande för pensionens storlek. För full pension krävs enligt huvudregeln att pensionspoäng har tillgodoräknats för minst 30 år (30-årsregeln) under tiden 16–64 år, dvs. under 49 år. Har pensionspoäng tillgodoräknats för mindre än 30 år minskas pensionen med 1/30 för varje felande år.

Föräldrapenningen är pensionsgrundande inom tilläggs pensioneringen. Den som vårdar barn i hemmet har således möjlighet att tillgodoräkna sig pensionspoäng i samband med barns födelse, vid vård av sjukt barn och då särskild föräldrapenning utgår. Föräldrapenning som utgår endast med belopp motsvarande garantinivån 37 kr. per dag medför inte ensam att föräldern tillgodoräknas pensionspoäng. För att få tillgodoräkna sig pensionspoäng krävs en årsinkomst som överstiger basbeloppet vid årets början med 100 kr., vilket för år 1981 innebär en inkomst av minst 16 200 kr. medan garantinivån ger en inkomst på 13 320 kr. under 360 dagar. Är emellertid förälder försäkrad eller skulle ha varit försäkrad för en sjukpenning över garantinivån utgår ersättningen från föräldraförsäkringen med detta högre belopp, vilket ger större möjligheter att pensionspoäng kan tillgodoräknas honom. Detsamma gäller om den försäkrade under ett år haft såväl föräldrapenning som förvärvsinkomster. Föräldrapenningen medverkar alltså till att upprätthålla ATP-skyddet.

Den som arbetar hemma befinner sig således med nuvarande regler i en situation där han eller hon inte kan tjäna in pensionspoäng. Det gäller både om föräldern är ledig utan ersättning eller har ersättning enligt föräldraförsäkringens garantinivå. En ersättning från föräldraförsäkringen som utgår enbart med garantinivån räcker som nämnts inte ensam som underlag för poängberäkning inom ATP även om den utgår under hela kalenderåret. Det innebär att för förälder som ett visst år helt avstår från förvärvsarbete kommer pensionspoäng inte att kunna beräknas för året. Den förälder som delar sin tid mellan hemmet och förvärvsarbetet riskerar däremot knappast att förlora något poängår.

Av redovisningen framgår att, med den fördelning mellan yrkesverksamhet och arbete i hemmet som gäller för flertalet bland dagens unga generation, de nuvarande ATP-reglerna ger tillfredsställande möjligheter att både vårda de egna barnen i hemmet när de är små och tjäna in rätt till full tilläggs pension.

Det finns emellertid grupper för vilka flera olika orsaker kan samverka till att vårdarbete i det egna hemmet kan ge ATP-förluster i jämförelse med om de i stället hade förvärvsarbetat. Riskerna för sådana ATP-förluster ökar när familjen har flera barn. En särskild rätt till tilläggs pension för vård av barn skulle därför bl. a. innebära en väsentlig förbättring av stödet till flerbarnsfamiljerna.

Exempel på grupper där ett antal års vård av barn i hemmet kan medverka till ett dåligt ATP-skydd är föräldrar som under vissa perioder varit sjuka eller arbetslösa utan att då ha uppburit ersättning från socialförsäkringen.

Kvinnor som bor i glesbygd eller i orter med få möjligheter till förvärvsarbete eller med ett ensidigt näringsliv kan också ha särskilda problem att få ett fullgott ATP-skydd. Studerande med långa studietider och invandrare är andra exempel härpå. Även vissa grupper handikappade som på grund av sitt handikapp inte haft möjlighet att förvärvsarbete under hela sitt liv kan drabbas.

Denna beskrivning visar bl. a. att det finns föräldrar som på grund av att de vårdar barn i hemmet får ett sämre ATP-skydd än om de förvärvsarbetat. För att komma till rätta med detta förhållande krävs nya regler som innebär att en förälder som avstår från förvärvsarbete för att vårda ett litet barn får möjlighet att bygga på det ATP-skydd som grundar sig på inkomst av förvärvsarbete. Småbarnsföräldrar som vårdar barn i hemmet skulle således under tiden härför tjäna in en rätt till ATP. Sådana regler skulle härmed innebära att förvärvsarbete och vård av små barn i viss utsträckning jämföras såvitt avser rätten till tilläggspension. Detta innebär ett erkännande av den viktiga arbetsinsats många kvinnor och män gör då de vårdar sina barn i hemmet.

4.2 Olika huvudlinjer beträffande utformningen av ATP-rätten för småbarnsföräldrar

De arbetsinkomster en försäkrad har haft under sin aktiva tid är avgörande för rätten till tilläggspension. Pensionsgrundande är den försäkrades inkomst av förvärvsarbete under åren fr. o. m. det år då han fyller 16 år t. o. m. det år då han fyller 64 år. Pensionsgrundande är även vissa ersättningar som träder i stället för förvärvsinkomster, t. ex. föräldrapenning, vårdbidrag och sjukpenning enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring.

Den pensionsgrundande inkomsten motsvarar summan av förvärvsinkomster och sådana ersättningar som är pensionsgrundande i den mån summan uppgår till en viss minimigräns, nämligen det vid årets ingång gällande basbeloppet (16 100 kr. år 1981) + 100 kr. Maximigränsen för beräkning av den pensionsgrundande inkomsten utgör 7,5 gånger samma basbelopp. För varje år, för vilket pensionsgrundande inkomst fastställs, skall den försäkrade tillgodoräknas pensionspoäng. Pensionspoängen utgör den pensionsgrundande inkomsten delad med basbeloppet vid årets ingång.

Ålderspension från tilläggspensioneringen utgår under förutsättning att pensionspoäng har tillgodoräknats den försäkrade för minst tre år. Storleken av den ålderspension som börjar utgå vid 65 års ålder motsvarar 60 % av produkten av basbeloppet för den månad för vilken pensionen skall utges och medeltalet av de pensionspoäng som har tillgodoräknats den försäkrade. Har pensionspoäng tillgodoräknats för mer än 15 år beräknas medeltalet på de 15 bästa åren (15-årsregeln). Har pensionspoäng tillgodoräknats för 15 år eller mindre beräknas medeltalet på poängen för de antal år som finns. För full pension krävs att pensionspoäng har tillgodoräknats för minst 30 år

(30-årsregeln). Om en person har mindre än 30 poängår minskar pensionen med 1/30 för varje år.

Utförlig redovisning av gällande rätt finns i bilaga.

Arbetsgruppen skall lägga fram förslag till förbättrat ATP-skydd för de grupper som vårdar barn i hemmet. Arbetsgruppen har i enlighet med uppdraget studerat tre olika lösningar, nämligen

en självständig rätt till ATP med angivande av ett visst poängtal för den tid vården omfattar,

en rätt till sänkning av det antal poängår som behövs för full pension och

en rätt att tillgodoräkna sig vård av barn under ett visst år som grund för att få året tillgodoräknat som ett poängår.

4.2.1 Alternativ I. Självständig rätt till ATP med angivande av ett visst poängtal för den tid vården omfattar

Pensionspoängen för ett visst år beräknas som tidigare nämnts genom att den pensionsgrundande inkomsten under året delas med basbeloppet vid årets ingång. För att med det här diskuterade alternativet pensionspoäng skall kunna bestämmas på grundval av vård av barn måste därför vårdarbetet på något sätt värderas i pengar. Härvid uppkommer flera frågor främst frågan om vilket ekonomiskt värde vårdarbetet skall åsättas. Vidare uppstår frågan om pensionspoäng skall tillgodoräknas endast dem som utför vårdarbete på heltid eller om även de som kombinerar förvärvsarbete med vårdarbete skall få tillgodoräkna sig samma pensionspoäng, eventuellt lägre, som tillskott till en poäng som beräknas på förvärvsinkomsterna.

Till ålderspension utgår (jämför avsnitt 3 i bilaga) ett pensionstillskott för de personer som har låg eller ingen ATP. För att en tilläggs pension skall överstiga pensionstillskottet till ålderspension måste enligt den fr. o. m. den 1 juli 1981 gällande nivån för pensionstillskott, 45 % av basbeloppet, den genomsnittliga årsinkomsten vara lägst 28 300 kr. i dagens penningvärde under minst 15 år. Vidare måste den försäkrade ha pensionsgrundande inkomst under minst 30 år. Om en person har arbetat endast 15 år måste motsvarande inkomst vara lägst 40 400 kr. Pensionstillskott på samma nivå utgår också till änkepension. Till förtidspension från folkpensioneringen utges pensionstillskott med dubbelt så högt belopp, dvs. med 90 % av basbeloppet fr. o. m. den 1 juli 1981 och det krävs därför en högre inkomst för att denna skall få betydelse för pensionsnivån.

Vissa personer som har kombinerat omvårdnaden om sina barn med förvärvsarbete kan i dag således få en tilläggs pension som inte är högre än vad som motsvarar det belopp som utgår i form av pensionstillskott. Även de som förvärvsarbetar på deltid och ägnar resten av sin tid åt att vårda barn skulle därför kunna ha behov av att få pensionspoäng beräknad på sitt

vårdarbete. Med hänsyn bl. a. härtill är det tveksamt om man bör införa en rätt till pensionspoäng av viss storlek för enbart den kategori som utför vårdarbete i hemmet på heltid.

Om man skulle utvidga möjligheterna att erhålla pensionspoäng till att omfatta även dem som utövar vårdarbete på deltid, samtidigt som de förvärvsarbetar deltid, uppkommer emellertid problem vid värdering av vårdarbetet i förhållande till förvärvsarbetet. Vidare måste i det enskilda fallet en utredning göras angående omfattningen av vårdarbetet. Kraven på administration skulle därmed mångdubblas.

Från administrativa och tekniska utgångspunkter skulle det dock vara enklast att låta en utvidgad rätt till tilläggspension för vård av barn endast gälla den som vårdar barn på heltid.

Om vårdarbetet skulle värderas i pengar uppstår även frågan vilka belopp som borde ifrågakomma. Om en självständig rätt till tilläggspension skall intjänas genom vård av barn måste värdet av denna uppskattas till minst ett basbelopp jämte 100 kr. för att pensionspoäng skall erhållas. Det innebär 16 200 kr. för år 1981. Som tidigare nämnts uppgår garantinivån inom föräldraförsäkringen till 37 kr. per dag, vilket för 360 dagar innebär 13 320 kr. Det förefaller dock mindre lämpligt att vårdarbetet värderas högre vid beräkning av ATP än vad som faktiskt utgår i ersättning från föräldraförsäkringen. Denna skillnad accentueras ytterligare om man väljer en högre nivå exempelvis den ersättning som utgår till kommunal barnvårdarc.

I följande exempel visas effekterna på storleken av en ålderspension från tilläggspensioneringen vid en värderad årsinkomst för vård av barn på heltid till 16 200 kr., 32 200 kr. resp. 48 300 kr. Dessa inkomster motsvarar år 1981 0,01, 1,00 resp. 2,00 pensionspoäng.

En person som förvärvsarbetar under 10 år och härvid erhåller en pensionspoäng som är 2,50 (motsvarande en inkomst år 1981 på ca 56 300 kr.) för varje år får en tilläggspension som är 50 % av basbeloppet¹. Om denna person vårdar barn i fyra år och vårdarbetet under vardera året ges poängen 0,01, 1,00 resp. 2,00 ökas tilläggspensionen med noll, åtta resp. 16 % av basbeloppet.²

$$^1 \frac{60 \times 10 \times 2,50 \times \text{basbeloppet}}{100 \times 30} = 0,50 \text{ basbelopp}$$

$$^2 \text{ A. Medelpoäng } (10 \times 2,50 + 4 \times 0,01) : 14 = 1,79$$

$$\text{ B. Medelpoäng } (10 \times 2,50 + 4 \times 1,00) : 14 = 2,07$$

$$\text{ C. Medelpoäng } (10 \times 2,50 + 4 \times 2,00) : 14 = 2,36$$

$$\text{ A. } \frac{60 \times 14 \times 1,79 \times \text{basbeloppet}}{100 \times 30} = 0,50 \text{ basbelopp}$$

$$\text{ B. } \frac{60 \times 14 \times 2,07 \times \text{basbeloppet}}{100 \times 30} = 0,58 \text{ basbelopp}$$

$$\text{ C. } \frac{60 \times 14 \times 2,36 \times \text{basbeloppet}}{100 \times 30} = 0,66 \text{ basbelopp}$$

I exemplet ger således pensionspoängen för vården av barn en viss ökning av tilläggspensionen enligt alternativ B och C. I alternativ A blir tilläggspensionen lika stor utan tillgodoräknande av de fyra vårdåren. Om exemplet varieras så att denna person i stället har ett mindre antal förvärvsår än 10 skulle tilläggspensionen bli mindre än 45 % av basbeloppet och en ökning enligt alternativ B och C skulle inte få någon egentlig ekonomisk betydelse för denna person eftersom den tillkommande tilläggspensionen skulle avräknas mot pensionstillskottet.

För att visa denna effekt kan nämnas ett extremfall. En person som under 3 år har maximal pensionsgrundande inkomst av förvärvsarbete så att pensionspoängen blir 6,50 (år 1981 motsvarande ca 120 000 kr.) får enligt nu gällande regler en tilläggspension av 39 % av basbeloppet.³ Om samma person dessutom vårdar barn i 2 år och vårdarbetet ges poängen 0,01, 1,00 resp. 2,00 ger det en tilläggspension av 39 %, 43 % resp. 47 % av basbeloppet.⁴

När vårdarbetet värderas till 16 200 kr. resp. 32 200 kr. (ex. A och B) medför vårdnaden således ingen effekt eftersom tilläggspensionen i form av ålderspension i dessa fall ligger under nivån för pensionstillskott, 0,45 x basbeloppet. Endast i exemplet där varje vårdår värderas till 48 300 kr. (2,00 poäng) medför dessa någon reell förbättring av ålderspensionen. Till en förtidspension skulle inte ens i detta exempel vårdåren få någon ekonomisk betydelse, eftersom pensionstillskottet här är större.

Över huvud taget gäller att vid tillämpning av den s. k. 15-årsregeln skulle med det här diskuterade alternativet uppkomma förbättringar endast för personer som helt saknat förvärvsinkomst eller haft en lägre sådan än vad vårdåren värderas till. Är det för vårdåren angivna poängtalet lägre än genomsnittspoängen för förvärvsarbete och har den försäkrade färre än 15 år med pensionspoäng av förvärvsarbete, medför detta att den genomsnittspoäng som bestämmer pensionens storlek minskar på grund av de tillkommande vårdåren. Det sagda betyder inte att den slutliga pensionen blir lägre. Om en person har färre än 30 poängår grundade på förvärvsarbete, medför

³ $\frac{60 \times 3 \times 6,50 \times \text{basbeloppet}}{100 \times 30} = 0,39 \text{ basbelopp}$

⁴ A. Medelpoäng (6,50 + 6,50 + 6,50 + 0,01 + 0,01) : 5 = 3,90

B. Medelpoäng (6,50 + 6,50 + 6,50 + 1,00 + 1,00) : 5 = 4,30

C. Medelpoäng (6,50 + 6,50 + 6,50 + 2,00 + 2,00) : 5 = 4,70

A. $\frac{60 \times 5 \times 3,90 \times \text{basbeloppet}}{100 \times 30} = 0,39 \text{ basbelopp}$

B. $\frac{60 \times 5 \times 4,30 \times \text{basbeloppet}}{100 \times 30} = 0,43 \text{ basbelopp}$

C. $\frac{60 \times 5 \times 4,70 \times \text{basbeloppet}}{100 \times 30} = 0,47 \text{ basbelopp}$

nämligen den s. k. 30-årsregeln att pensionen ökar med 1/30 för varje vårdår. Den sammantagna effekten blir därför i mycket beroende av en persons individuella förhållanden, såsom vilka förvärvsinkomster denne uppburet av förvärvsarbete och hur många år han förvärvsarbetat resp. vårdat barn. För de personer som helt saknat förvärvsinkomster eller haft sådana bara kort tid skulle som nämnts en viss förbättring uppnås. Detta gäller dock enbart under förutsättning att vårdåren är tillräckligt många och värderas så högt att tilläggspensionen storleksmässigt överstiger gränsen för rätt till pensionstillskott.

Enligt nu gällande regler får en person utan förvärvsinkomst inte någon tilläggspension. Om vederbörande erhåller exempelvis 2,00 poäng (motsv. år 1981 en inkomst av 48 300 kr.) för 10 vårdår blir tilläggspensionen 40 % av basbeloppet.⁵

Den på grund av vården förvärvade ATP-rätten skulle således medföra en rätt till en årlig tilläggspension i form av ålderspension med belopp motsvarande 40 % av basbeloppet. Med hänsyn till att pensionstillskottet till ålderspension från folkpensioneringen fr. o. m. den 1 juli 1981 utgör 45 % av basbeloppet medför en sådan regel i det angivna exemplet ingen förbättring eftersom pensionstillskottet reduceras i motsvarande mån som tilläggspension utgår.

Såvitt gäller förtidspension utgår till denna dessutom alltid pensionstillskottet med ett belopp som motsvarar dubbla pensionstillskottet till ålderspension och det skulle krävas att flerl vårdår åsattes ett högre poängtal för att en tilläggspension skulle överstiga pensionstillskottet till förtidspension.

4.2.2 Alternativ II. Rätt till sänkning av det antal poängår som behövs för full tilläggspension

För rätt till full tilläggspension krävs enligt huvudregeln att pensionspoäng har tillgodoräknats under minst 30 år (30-årsregeln). Om dessa 30 poänggivande år ligger omedelbart före pensionsålderns inträde eller tidigare, om de bildar en sammanhängande följd av år eller är uppdelade på flera perioder har ingen betydelse. Har pensionspoäng tillgodoräknats för mindre än 30 år minskas pensionen med 1/30 för varje felande år. I pensioneringens inledningsskede har 30-årsregeln ersatts med en 20-årsregel för försäkrad som är född under något av åren 1896–1914. För den som är född under något av åren 1915–1923 fordras i stället för 30 år 21 år för den

⁵ Medelpoäng: $(10 \times 2,00) : 10 = 2,00$

$\frac{60 \times 10 \times 2,00 \times \text{basbeloppet}}{100 \times 30} = 0,40 \text{ basbelopp}$

som är född år 1915, 22 år för den som är född 1916 osv.

På liknande sätt som övergångsreglerna är utformade för personer födda före år 1924 skulle regler kunna utformas för dem som har avbrott i förvärvsverksamhet på grund av vård av barn. Härvid skulle exempelvis varje vårdår upp till visst maximum dras ifrån talet 30.

Pensionen reduceras om antalet poängår är mindre än 30. En person som förvärvsarbetat i tillräcklig omfattning i 20 år får 20/30 av full tilläggspension, den som arbetat i 15 år får 15/30 av full tilläggspension osv. Om kravet på 30 år skulle reduceras med hänsyn till antalet vårdår skulle exempelvis 26 års förvärvsarbete och fyra vårdår ge full tilläggspension enligt följande.

$$\frac{26 \text{ förvärvsår}}{30 \text{ år} - 4 \text{ vårdår}} = \frac{26}{26} \text{ år, dvs. full tilläggspension}$$

En regel som innebär att vårdåren påverkar nämnaren vid pensionsberäkningen skulle dock kunna innebära att en person som har 30 år med förvärvsinkomst och t. ex. fyra vårdår skulle få en större tilläggspension än vad som är möjligt för den som bara har förvärvsarbetat och en pension överstigande maximum enligt nuvarande regler: 30/30. I sådant fall skulle nämligen i det angivna exemplet vårdåren medföra att pensionen uppgick till $\frac{30}{30-4}$ eller $\frac{30}{26}$ av full pension. För att undvika denna effekt måste för detta alternativ en kompletterande spärregel införas.

Det diskuterade alternativet skulle dessutom innebära en större systematisk förändring av grunderna för ATP-systemet än vad som är nödvändigt för att tillgodose de vårdarbetandes behov av ATP-skydd. Från principiell synpunkt är detta alternativ därför mindre lämpligt. Även andra invändningar kan anföras mot detta alternativ. Dessa behandlas närmare nedan under avsnitt 4.2.4.

4.2.3 Alternativ III. Rätt att tillgodoräkna sig vård av barn under visst år som grund för att få året tillgodoräknat såsom ett poängår

I samband med utbyggnaden av föräldraförsäkringen aktualiserades tanken på att garantera förälder som avstår från förvärvsarbete för att vårda barn i hemmet ett visst antal poängår inom ATP. Syftet med den diskuterade garantiregeln är att den medverkar till att förbättra det ATP-skydd som föräldern bygger upp på grundval av förvärvsarbete.

Utgångspunkten för ett förslag om att ge den försäkrade ett pensionsår för varje vårdår skulle vara att förälderns förvärvsår utökas med det antal år som förälder vårdar barn. Härigenom skulle man liksom i närmast föregående alternativ inte behöva göra en ekonomisk värdering av vårdarbetet i hemmet. De år som tillgodoräknas skulle inte bära något poängtal som kan få effekter på 15-årsregeln. Vårdåren skulle alltså enligt detta alternativ bli av betydelse endast vid tillämpningen av 30-årsregeln.

Effekterna av en sådan regel kan belysas med ett par exempel.

A En förälder har varit förvärvsarbete i 26 år, varav 15 år med pensionspoäng 1,00 (motsvarande en inkomst år 1981 om 32 200 kr.) och 11 år med pensionspoäng 2,00 (motsvarande 48 300 kr.). Medelpoängen blir då 1,73 och tillägspensionen i form av ålderspension 90 % av basbeloppet eller f. n. 14 484 kr./år⁶.

Om föräldern dessutom får fyra poängår för vårdarbete blir tillägspensionen 103,8 % av basbeloppet eller f. n. 16 712 kr./år⁷.

B Om inkomsten av förvärvsarbete i stället ger en pensionspoäng av 3,00 (motsvarande 64 400 kr.) under totalt 10 år blir tillägspensionen i form av ålderspension 60 % av basbeloppet eller f. n. 9 660 kr./år⁸.

Med fyra vårdår ökar tillägspensionen i form av ålderspension till 84 % av basbeloppet eller f. n. 13 524 kr./år⁹.

4.2.4 Förslag till utformning av ATP-rätt för småbarnsföräldrar

En jämförelse mellan de olika alternativa lösningar vilka skisserats under 4.2.1–4.2.3 ger vid handen att de olika metoderna ger i princip samma effekt så snart den försäkrade har 15 förvärvsår eller fler med pensionsgrundande inkomst under förutsättning att det poängtal som skulle komma i fråga enligt alternativ I är lägre än genomsnittspoängen för förvärvsåren. Om enligt det alternativet vårdarbetet skulle ge högre poäng än genomsnittspoängen för förvärvsåren, höjs medelvärdet och föräldern erhåller en förbättring av sin ATP-pension i förhållande till övriga alternativ. Om å andra sidan vårdarbetet ger en lägre poäng än genomsnittspoängen för förvärvsåren medför den ekonomiska värderingen av vårdåren att föräldern får en lägre tillägspension än enligt övriga alternativ, såvida föräldern har mindre än 15 år med pensionsgrundande inkomst.

I avsnitt 4.2.1 har visats att alternativ I medför problem bl. a. när vårdarbetet skall värderas ekonomiskt. Det finns f. n. ingen lämplig nivå att knyta an till. För att vårdarbetet skall kunna åsättas ett poängtal krävs att det värderas till ett högre belopp än vad som utgör garantinivå inom föräldraförsäkringen. Vidare medför reglerna om pensionstillskott att vårdarbetet måste värderas mycket högt och pågå under många år för att medför en, för

$$\frac{6}{100} \times 1,73 \times 26 \times \text{basbeloppet} = 0,90 \text{ basbelopp (14 484 kr./år).}$$

$$\frac{7}{100} \times 1,73 \times 30 \times \text{basbeloppet} = 0,38 \text{ basbelopp (16 712 kr./år).}$$

$$\frac{8}{100} \times 3,00 \times 10 \times \text{basbeloppet} = 0,60 \text{ basbelopp (9 660 kr./år).}$$

$$\frac{9}{100} \times 3,00 \times 14 \times \text{basbeloppet} = 0,84 \text{ basbelopp (13 524 kr./år).}$$

de grupper som har obetydlig anknytning till förvärvslivet, högre tilläggs-pension än pensiontillskott.

Till detta kommer att en ekonomisk värdering av vårdarbetet torde vara svår att begränsa till dem som vårdar barn på heltid.

Med hänsyn härtill och då som ovan angivits de andra alternativen i vissa fall ger större ökning av tilläggs-pensionen för dem som utför vårdarbete anser arbetsgruppen att metoden med ekonomisk värdering av vårdarbetet (alt. I) är olämplig.

En jämförelse mellan alternativen att låta vårdaren påverka nämnaren vid tillämpning av 30-årsregeln och att låta dessa adderas till förvärvsåren kan illustreras med följande exempel.

A En person har 20 år med pensionspoäng för förvärvsarbete och dessutom fyra vårdår. Medelpoäng 2,00. Enligt alternativ II och III blir tilläggs-pensionen 92 resp. 96 % av basbeloppet¹.

Resultatet för denna person blir alltså bättre med alternativ III.

B En person har 15 år med pensionspoäng av förvärvsarbete och dessutom fem vårdår. Medelpoäng 4,00. Enligt alternativ II resp. III blir tilläggs-pensionen 144 resp. 160 % av basbeloppet². Det blir även här bättre med alternativ III.

Maximal skillnad till fördel för det sista alternativet ger tre poängår av förvärvsarbete och 26 vårdår. Detta teoretiska exempel ger

$\frac{3}{30-26} = \frac{3}{4}$ resp. $\frac{29}{30}$ eller 75 resp. 97 %. Den motsatta ytterligheten uppkommer för det fall att den försäkrade föräldern med hjälp av vårdaren kommer upp i exakt det antal år som behövs för full tilläggs-pension. Om exempelvis föräldern har pensionspoäng för förvärvsarbete för 26 år och får fyra vårdår ger detta 26/26 enligt alternativ II och 30/30 enligt alternativ III. I denna situation är alltså alternativen likvärdiga. Inte under några omständigheter kan dock alternativ II ge ett fördelaktigare resultat än alternativ III.

Alternativ III ger således det bästa materiella resultatet för föräldrarna. Samtidigt saknar det de allvarliga problem av både principiell och administrativ art som alternativ I med värdering av vårdarbetet ger.

$$^1 \text{ Alt. II: } \frac{60 \times 2,00 \times 20 \times \text{basbeloppet}}{100 \times 26} = 0,92 \text{ basbelopp}$$

$$\text{Alt. III: } \frac{60 \times 2,00 \times 24 \times \text{basbeloppet}}{100 \times 30} = 0,96 \text{ basbelopp}$$

$$^2 \text{ Alt. II: } \frac{60 \times 4,00 \times 15 \times \text{basbeloppet}}{100 \times 25} = 1,44 \text{ basbelopp}$$

$$\text{Alt. III: } \frac{60 \times 4,00 \times 20 \times \text{basbeloppet}}{100 \times 30} = 1,60 \text{ basbelopp}$$

Av ovannämnda exempel framgår att en förälder får den största fördelen av den lösning som skisseras i alternativ III, avsnitt 4.2.3. Alternativet att ge föräldern ett pensionsår när han eller hon under ett år vårdat barn i hemmet är alltid bättre än att minska antalet poängår som krävs för full ATP. Samtidigt är det ett mindre principiellt ingrepp i ATP-systemet. Denna metod har även använts tidigare i lagstiftningen i liknande situationer (15 kap. 2 § AFL i dess lydelse fram till den 1 januari 1974). Vidare kommer vårdåren att härigenom bli mer likställda med förvärvsår.

Mot bakgrund av vad som här anförts förordar arbetsgruppen alternativ III. Detta innebär att en förälder ges rätt att under vissa förutsättningar tillgodoräkna sig vård av barn som grund för att få ett år ansett som ett pensionsår vid beräkning av tilläggspension.

4.3 Närmare utformning av regler om pensionsår för vård av egna barn i hemmet

4.3.1 Föräldrabegreppet

Enligt nuvarande regler är föräldrabegreppet identiskt i föräldraförsäkringen (4 kap. 2 och 8 §§ jfr. 20 kap. 2 § AFL) och föräldraledighetslagen. Med föräldrar avses biologiska föräldrar, fosterföräldrar och adoptivföräldrar. Som förälder betraktas även dem med vilken föräldern är eller har varit gift eller har eller har haft barn, om parterna stadigvarande sammanbor. Föräldrabegreppet i föräldraförsäkringen är väl etablerat och arbetsgruppen föreslår att samma begrepp läggs till grund för rätten till tillgodoräkande av pensionsår för vård av barn.

4.3.2 Vårdbegreppet

Såsom tidigare har nämnts skall syftet med en garantiregel i första hand vara att tillförsäkra dem som avstår från förvärvsarbete för att vårda eget barn i hemmet en rätt till pensionsår vid beräkningen av tilläggspension. Beträffande vårdbegreppet bör man anknyta till innebörden av begreppet vård av barn inom föräldraförsäkringen. En första förutsättning bör därför vara att föräldern faktiskt vårdar barnet genom att ta hand om det under den aktuella tiden. Något krav på att föräldern helt eller delvis skall avstå från förvärvsarbete behöver dock knappast uppställas. I de fall en förälder tjänar 16 200 kr. eller mer (år 1981) under ett år träder nuvarande regler i funktion och pensionsgrundande inkomst beräknas för det året. Om en förälder bedriver heltidsstudier kan föräldern inte samtidigt anses vårda barnet och vårdår bör därför inte kunna erhållas. 30-årsregeln inom ATP har anpassats så att den skall ge tillfälle till studier utan förlust av ATP.

Den primära orsaken till att föräldern avstår från förvärvsarbete skall således vara att hon eller han faktiskt vårdar barn. Detta innebär att en

förälder inte kan tillgodoräkna sig pensionsår om barnet för längre tid vistas på sjukhus eller anstalt. En förälder som uppbär helt vårdbidrag och därför avstår från förvärvsarbete, för att vårda barnet, erhåller pensionspoäng beräknad efter vårdbidraget. Det blir i det fallet därför inte aktuellt att tillämpa de nu föreslagna nya reglerna för beräkning av tilläggspension. Om förtidspension utgår till en förälder, som uppfyller kraven på att vårda barn, bör föräldern få tillgodoräkna sig vårdåret på samma sätt som han eller hon får tillgodoräkna sig pensionsgrundande inkomst om föräldern har inkomst av förvärvsarbete vid sidan av pensionen. Har förtidspensionen beräknats med antagandepoäng blir det emellertid inte aktuellt att tillgodoräkna föräldern vårdår.

Inom föräldraförsäkringen anses det i regel tillräckligt att en av föräldrarna vårdar barnet. Ersättning utgår därför inte med mer än garantinivån till en förälder med hemmamake. Ersättning utgår inte heller till båda föräldrarna även om de samtidigt vårdar barnet. En förälders rätt till ledighet enligt lagen (1978:410) om rätt till ledighet för vård av barn, m. m. är däremot inte beroende av om den andra föräldern har möjlighet eller faktiskt är hemma för att vårda barn. Såvitt gäller en garantiregel om rätt till ATP för vård av barn bör i enlighet med vad som gäller för föräldraförsäkringen endast en förälder kunna få tillgodoräkna sig pensionsår för ett och samma barn under samma kalenderår.

Pensionsår skall tillgodoräknas endast då förälder vårdar barn och inte då förälder till följd av studier eller annan orsak avhåller sig från förvärvsarbete. Det ter sig i det läget lämpligt att vården av barn bör omfatta en tid av mer än ett halvt kalenderår för att en förälder skall kunna tillgodoräkna sig det som ett pensionsår. Det kan t. ex. inte vara rimligt att en förälder får tillgodoräkna sig ett helt pensionsår för ett barn som föds i t. ex. november eller december månad.

Vid beräkning av vårdtiden bör olika vårdperioder under ett år kunna läggas samman. Även vårdperioder för olika barn kan läggas samman. Något krav på en sammanhängande vårdtid bör därför inte uppställas. Om båda föräldrarna avlöser varandra i vården och anmäler att de vårdar barn bör den av föräldrarna som faktiskt vårdar barnet större delen av året tillgodoräknas detta. Några problem borde knappast uppkomma, eftersom det torde vara sällsynt att två föräldrar under ett år avstår från förvärvsarbete i sådan utsträckning att inte någon av dem erhåller pensionsgrundande inkomst. Om de är heltidsstuderande kan de som nämnts inte samtidigt med studierna anses vårda barn.

4.3.3 Vårdtid som får tillgodoräknas för intjänande av ATP

Som tidigare nämnts har en förälder redan i dag möjlighet att under en viss tid avstå från förvärvsarbete utan att förlora rättet till full tilläggspension. Vid tillämpningen av en garantiregel om ATP-rätt för vård av barn bör såsom

tidigare sagts vård av barn under större delen av ett år medföra att föräldern får tillgodoräkna sig ett pensionsår. Frågan uppkommer då för hur många vårdår en förälder högst skall kunna intjäna pensionsår enligt denna garantiregel. Avsikten med en garantiregel är att en förälder med dess hjälp skall kunna komplettera de år med pensionspoäng han eller hon har förvärvat enligt nuvarande regler.

I detta sammanhang bör erinras om att föräldrapenning kan utgå under 12 månader, varav sex månader kan tas ut fram till dess barnet fyller åtta år eller har gått ut det första skolåret. Enligt lagen (1978:410) om rätt till ledighet för vård av barn, m. m. har en förälder möjlighet att dels vara ledig från förvärvsarbete så länge barnet är under ett och ett halvt år, dels arbeta tre fjärdedelar av normal arbetstid så länge barnet är under åtta år eller inte har gått ut det första skolåret. En garantiregel om ATP-rätt för vård av barn bör helst vara utformad så att den inte påverkar en förälder vare sig i valet mellan förvärvsarbete och vårdarbete eller i valet av tidpunkt för vårdarbetet. Dock måste en övre gräns för barnets ålder bestämmas inom vilken tid garantiregeln kan verka. Härvid kan konstateras att åldersgränsen ett och ett halvt år är alltför snäv för att komma i fråga. Frågan uppkommer då om man skall välja en redan existerande åldersgräns, åtta år, eller någon helt ny, exempelvis tre år.

Åldersgränsen för den särskilda föräldrapenningen bestämdes till åtta år bl. a. på grund av att föräldrarna skulle ha möjlighet att kombinera olika deltids- och heltidsledigheter med ersättning fram t. o. m. barnets första skolår. Den särskilda föräldrapenningen kan användas såväl i samband med barnets introduktion i daghem som vid skolstarten och i andra sammanhang då barnet under viss kortare tid behöver ha en förälder hos sig. Vid införandet av ledighetslagen angav föredragande departementschefen (prop. 1977/78:104 s. 32) att syftet med möjligheten till förkortning av arbetstiden för småbarnsföräldrar var att bl. a. nedbringa barns långa dagliga vistelsetider på daghem och i familjedaghem. Vidare angavs att behovet av sådan deltidsledighet torde vara störst under förskoletiden och det första skolåret. På grundval härav bestämdes åldersgränsen till åtta år.

Såväl den särskilda föräldrapenningen som ledighetslagen utgår således från den förvärvsarbetande förälderns situation och möjliggör för denne att under kortare eller längre perioder helt avstå från förvärvsarbete eller förkorta arbetstiden. Såvitt avser möjligheten att förvärva pensionsår på grund av vård av barn är avsikten som nämnts att en person måste vårda barn under större delen av ett år. Vidare förutsätts att någon pensionspoäng inte tillgodoräknats på annat sätt under året. I praktiken kommer det därför att avse en längre tids vård av barn på heltid. Med hänsyn härtill finner arbetsgruppen att det är lämpligt att åldersgränsen bestäms till tre år. De föräldrar som uppbär ersättning enbart enligt garantivån eller som väljer att vara hemma och vårda barn även när ersättningen från föräldraförsäkringen har upphört kan då förvärva pensionsår.

En garantiregel kan utformas så att en förälder får tillgodoräkna sig antingen ett visst antal år per barn eller samtliga de år föräldern vårdar ett eller flera barn som inte har fyllt tre år.

Inom föräldraförsäkringen är förmånerna numera knutna till varje barn. En regel som anknyter rätten till pensionsår för vård av barn såväl till antalet barn, barnets ålder som ett visst maximalt antal pensionsår förefaller enligt arbetsgruppen inte medföra några fördelar vilka skulle uppväga de administrativt besvärliga regler detta skulle ge upphov till. Rätten till ledighet enligt föräldraledighetslagen är beroende enbart av att det finns ett eller flera barn under en viss ålder.

Arbetsgruppen föreslår att en regel införs liknande den som gäller för ledighetslagen. En förälder skulle således få rätt att tillgodoräkna sig ett pensionsår för varje kalenderår han eller hon under mer än halva året vårdar ett eller flera barn som är under tre år. För samma år och barn bör inte heller mer än en förälder få tillgodoräkna sig ett pensionsår enligt de nya reglerna.

Med angivna förutsättningar i övrigt skulle garantiregeln enkelt uttryckt innebära att en försäkrad med ett barn får tillgodoräkna sig högst tre år och med två barn högst sex år.

De pensionsår vilka tillgodoräknas en förälder med stöd av garantiregeln bär inte någon pensionspoäng som påverkar det medeltal som senare bestämmer pensionens storlek. Vid pensionsberäkningen blir de däremot bärare av pensionspoäng som motsvarar sagda medeltal. Vårdår skall enligt vad förut nämnts tillgodoräknas endast för år då det inte finns någon pensionsgrundande inkomst. Om föräldern har pensionsgrundande inkomst skall pensionspoäng bestämmas enligt nuvarande regler på grundval av inkomsten. Detta kan i vissa fall medföra att en förälder missgynnas av att pensionsgrundande inkomst tillgodoräknas honom i stället för att han tillgodoräknas ett vårdår, nämligen i vissa situationer om föräldern har mindre än 15 år med pensionsgrundande inkomst. I detta fall kan ett vårdår vara fördelaktigare än ett år med en pensionspoäng som sänker medelpoängen för övriga år. Å andra sidan skall de regler som nu föreslås ses som komplement till huvudregeln enligt vilken rätt till tilläggs pension baseras på förvärvsinkomster. De fall då ett vårdår skulle vara fördelaktigare än ett år med pensionsgrundande inkomst kommer dock i många fall att sakna betydelse eftersom tilläggs pensionen förmodligen blir lägre än pensionstillskottet. F. n. saknas möjlighet för den förvärvsarbetande att bestämma vilka år som skall medräknas när det gäller beräkning av medelpoäng. Arbetsgruppen finner det därför inte lämpligt att nu införa några särregler med hänsyn till den här nämnda effekten.

Vidare bör inte pensionsår på grund av vård av barn beaktas vid tillämpningen av bestämmelserna om minsta antal poängår (3) som fordras för rätt till tilläggs pension. Den låga pension som den motsatta lösningen skulle innebära medför för övrigt i regel inte annat än en motsvarande

avräkning mot pensionstillskott.

Däremot bör enligt arbetsgruppen inte krävas att en person skall ha förvärvat pensionspoäng på grund av förvärvsinkomst före det han kan tillgodoräknas vårdår. Det bör vara fullt tillräckligt att sådana år med pensionspoäng erhålls efter vårdåren men före pensionsfallet.

De pensionsår som tillgodoräknas med stöd av den föreslagna garantiregeln bör tas i beaktande inte bara vid beräkning av tilläggspension utan också vid tillämpningen av reglerna i 5 kap. 2 § AFL om rätt till folkpension för svensk medborgare vid bosättning utomlands. I dessa fall utgår folkpensionen i förhållande till det antal år för vilka den pensionsberättigade vid beräkning av tilläggspension tillgodoräknats pensionspoäng.

4.3.4 Pensionsår vid beräkning av förtidspension och familjepension

De pensionsår som tillgodoräknas den försäkrade på grund av vård av barn skall såsom arbetsgruppen föreslagit beaktas vid tillämpningen av bestämmelserna om antalet poängår som fordras för rätt till full tilläggspension. De sålunda tillgodoräknade poängåren bör beaktas vid beräkning av såväl ålderspension som förtidspension och familjepension (änke- och barnpension).

Storleken av hel förtidspension från tilläggspensioneringen motsvarar i princip den ålderspension som den försäkrade skulle bli berättigade till om han hade börjat uppbära sådan pension fr. o. m. den månad då han uppnår 65 års ålder. Är vissa förutsättningar uppfyllda beräknas därvid förtidspensionen under antagande att den försäkrade även för varje år fr. o. m. året när pension börjar utgå t. o. m. det år då han uppnår 64 års ålder har tillgodoräknats pensionspoäng, s. k. antagandepoäng. För att tillgodoräknas antagandepoäng fordras enligt gällande regler att den försäkrade antingen vid tidpunkten för pensionsfallet har en sjukpenninggrundande inkomst som motsvarar en årsinkomst av förvärvsarbete lägst lika med basbeloppet vid årets ingång eller också har tillgodoräknats pensionspoäng för två av de fyra åren närmast före året för pensionsfallet. Det senare villkoret för pensionsberäkning med antagandepoäng mildrades fr. o. m. den 1 juli 1979 från tre till två år av de senaste fyra åren. Som skäl härför angavs i prop. 1978/79:75 att försäkrad som endast tillfälligt lämnar förvärvslivet – exempelvis för vård av småbarn – annars kunde gå miste om rätten att få sin förtidspension beräknad på grundval av antagandepoäng.

Om den försäkrade uppfyller villkoren för att få pensionen beräknad på grundval av antagandepoäng, räknas det poängantal fram som skall åsättas åren fr. o. m. det år då pensionen börjar utgå t. o. m. det år den försäkrade fyller 64 år (övergångsvis 65 år). Härvid tillämpas den av två alternativa metoder som ger det för den försäkrade gynnsammaste resultatet. Den ena metoden innebär att storleken av antagandepoängen beräknas motsvara medeltalet av de två högsta poängtalen under de fyra åren närmast före

pensionsfallet. Den andra metoden betyder att antagandepoängen beräknas på grundval av poängförvärven under samtliga år fr. o. m. det år en person fyller 16 år t. o. m. året närmast före pensionsfallet. Antagandepoängen skall därvid storleksmässigt motsvara medeltalet för halva antalet av de år som sålunda kommer i fråga, varvid hänsyn i första hand tas till åren med de högsta poängtalerna.

De nämnda reglerna om beräkning av tilläggs pension med antagandepoäng äger tillämpning inte bara beträffande förtidspension utan också med avseende på familjepension efter försäkrad som avlider före det han uppnått den allmänna pensionsåldern.

Uppfyller den försäkrade inte villkoren för att få förtidspension (eller familjepension efter honom) med tillgodoräknande av antagandepoäng, beräknas pensionen på grundval av föreliggande faktiska pensionspoäng (och poängår) för tiden före pensionsfallet.

Vid införandet av en möjlighet för försäkrad att tillgodoräkna sig poängår för ATP på grundval av vård av barn uppkommer frågan huruvida sådana år bör kunna få återopas för uppfyllande av villkoren för beräkning av förtidspension (och familjepension) med antagandepoäng. Nuvarande regler härom innebär att en försäkrad, som under de två åren dessförinnan haft förvärvsarbete och som lämnar detta för att i hemmet ta vård om minderårigt barn, är bibehållen sin rätt att få förtidspension beräknad efter den förmånligare metoden med antagandepoäng också viss tid efter det vederbörande lämnat förvärvslivet. Om den försäkrade under det år då barnet föds uppbär föräldrapenning av tillräcklig storlek över garantinivån – lägst 45 kr. under 360 dagar för år 1981 – eller då erhåller föräldrapenning viss tid av året och inkomst av förvärvsarbete resten av året förvärvat föräldern pensionspoäng till ATP på grundval härav. Möjligheten att vid ett eventuellt pensionfall tillgodoräknas antagandepoäng kvarstår sedan för den försäkrade under de tre åren närmast efter barnets födelse. Föräldrarna har i sådant fall förvärvat pensionspoäng av förvärvsarbete för två av de fyra åren som föregått pensionsfallet.

Om emellertid föräldern väljer att vara hemma och ta vård om barnet även efter det detta uppnått tre års ålder eller om föräldern får ytterligare barn utan att ha återgått i förvärvsarbete, kommer däremot vederbörande att förlora rätten att enligt nu gällande regler beräkna förtidspension (och familjepension) efter metoden med antagandepoäng. Det skulle därför kunna övervägas att låta den försäkrade återopa även år som tillgodoräknats med stöd av den av arbetsgruppen föreslagna garantiregeln när det gäller att uppfylla villkoren för antagandepoängberäkning. Eftersom vårdår – enligt arbetsgruppens förslag – inte äsätts någon pensionspoäng kan pension i sådant fall endast beviljas försäkrad som utöver vårdår har minst ett år med pensionspoäng. Regeln skulle dock utfalla slumpmässigt, eftersom inkomsten under ett enda år skulle kunna bli avgörande för tilläggs pensionens storlek.

Skäl finns således som talar för att ta vårdår i beaktande vid tillämpning av bestämmelserna om antagandepoäng. För försäkrade som gjort bara ett kortare avbrott i förvärvsverksamheten för att under viss tid ta vård om barn medför redan nuvarande regler att de under denna tid är bibehållna vid sin möjlighet att få antagandepoäng beräknade. Som framhållits ovan utgjorde detta motivet bakom den reform som genomfördes den 1 juli 1979 och varigenom det kompletterande villkoret för pensionsberäkning med antagandepoäng mildrades från tre till två av de fyra åren närmast före pensionsfallet. Att nu dessutom ta hänsyn till vårdår vid avgörandet av om den försäkrade uppfyller villkoren för antagandepoängberäkning innebär att denna den 1 juli 1979 gjorda lagändring skulle få en betydligt ökad räckvidd. Det förefaller därför oundvikligt att den lagändringen fick tas upp till fönyat övervägande, varvid det kunde bli aktuellt att återgå till det tidigare gällande kravet på pensionspoäng för minst tre av de senaste fyra åren. Överväganden av den innebörden faller emellertid utanför det uppdrag som arbetsgruppen har.

Men hänsyn till det anförda anser arbetsgruppen att det f. n. saknas underlag för ett förslag om att låta pensionsår som tillgodoräknats en försäkrad på grund av vård om barn få åberopas för att uppfylla villkoren för beräkning av förtidspension (och familjepension) med antagandepoäng.

4.3.5 Beräkning av pensionsår för den som omfattas av undantagande från tilläggs pensioneringen m. m.

Pensionsgrundande inkomst beräknas på grundval av den försäkrades inkomst av anställning och inkomst av annat förvärvsarbete (främst inkomst av rörelse och av jordbruksfastighet). En försäkrad har med samtycke av sin make möjlighet att enligt 11 kap. 7 § AFL anmäla individuellt undantagande från försäkringen för tilläggs pension såvitt avser inkomst av annat förvärvsarbete än anställning. De närmare reglerna för undantagande redovisas i avsnitt 4 i bilagan. Ett undantagande gäller all inkomst av annat förvärvsarbete än anställning. I sådant fall tas inte ut någon egenavgift till tilläggs pensioneringen. Däremot beräknas pensionspoäng enligt vanliga regler på inkomst av anställning som den försäkrade kan uppbära.

I betänkandet (SOU 1977:46) Pensionsfrågor m. m. har pensionskommittén (S 1970:40) gjort den bedömningen att bestämmelserna om undantagande från tilläggs pensioneringen nu har spelat ut sin roll. Mot bakgrund härav och med beaktande av undantagandets verkan för den försäkrade då det gäller rätt till pensionstillskott och anslutning till arbetsskadeförsäkringen har kommittén föreslagit att anmälan om undantagande i fortsättningen inte skall få göras. Vissa tidigare gjorda undantaganden skulle dock alltså äga giltighet. På sikt skulle sålunda undantagandeinstitutet slopas enligt kommitténs förslag. Detta har ännu inte föranlett lagstiftning.

Arbetsgruppen har inhämtat att av det totala antalet försäkrade som

omfattas av undantagande från tilläggs pensioneringen, ca 28 600 personer är det endast 12 % (3 332 män och 902 kvinnor) som är yngre än 45 år. De män och kvinnor vilka hade gällande undantagande vid utgången av år 1979 och vilka är i sådan ålder att det kan antas vara mer vanligt förekommande att de avstår från förvärvsarbete för att vårda minderårigt barn är således tämligen få till antalet. Vidare framgår av de statistiska uppgifterna att 7 718 män (25 %) och 1 499 kvinnor (33,3 %) är s. k. hemmamekeförsäkrade. 22,5 % av dem som hade giltigt undantagande var samtidigt försäkrade för en sjukpenning på grund av anställningsinkomst vilken uppgick till 11 kr. eller mer.

Frågan om eventuellt tillgodoräknande av poängar inom ATP för vård av barn för försäkrad som omfattas av undantagande torde sålunda vara av tämligen begränsad betydelse och beröra bara ett mindre antal män och kvinnor. Och skulle pensionskommitténs förslag att upphäva undantagandestitutet genomföras, kommer spörsmålet att helt förlora aktualitet. Denna fråga bereds f. n. inom socialdepartementet.

I avvaktan på den fortsatta behandlingen av pensionskommitténs betänkande föreslår arbetsgruppen att de försäkrade som har gällande undantagande inte bör få möjlighet att tillgodoräkna sig pensionsår på grund av vård av barn för de år undantagande gäller.

På samma sätt bör inte vårdår tillgodoräknas förälder som haft förvärvsinkomst under året men som inte gottskrivits någon pensionspoäng det året till följd av att han eller hon inte inom föreskriven tid till fullo erlagt tilläggs pensionsavgift enligt 19 kap. 3 § AFL.

4.4 Administration

Administrationen av det förslag arbetsgruppen har framlagt är huvudsakligen en fråga om hur registrering av vårdåren skall ske. F. n. får riksförsäkringsverket de uppgifter som ligger till grund för beräkning av pensionspoäng av förvärvsarbete från den lokala skattemyndigheten, som beräknar pensionsgrundande inkomst med ledning av uppgifter från den allmänna självdeklarationen. Den möjligheten föreligger knappast för de fall som nu avses, eftersom de av förslaget berörda föräldrarna i flertalet fall helt saknar förvärvsinkomst och därför inte behöver avge självdeklaration.

För att förmåner inom den allmänna försäkringen skall utgå krävs i vissa fall att anmälan görs, vilken sedan skall följas av ett intyg att man uppfyllt föreskrifterna för förmånen. Ett anmälningsförfarande tillämpat på det nu föreslagna systemet innebär att föräldern anmäler till försäkringskassan att hon eller han under större delen av året kommer att vårda barn och inte har för avsikt att förvärvsarbete eller studera. Efter avslutat kalenderår får föräldern göra en ansökan om att tillgodoräkna sig ett vårdår genom att fylla i en försäkran. Härefter påförs denne ett pensionsår.

För att ett sådant system skall fungera måste dock information ges till

föräldrarna så att de inte på grund av underlåten anmälan går miste om sin rätt. Berörda myndigheter torde i samband med att en förälder begär föräldrapenning kunna lämna information om föräldrarnas möjligheter att anmäla sin avsikt att åberopa vård av barn för tillgodoräknande av pensionsår. Ett annat alternativ är att en person i samband med förestående pensionering avlämnar en försäkran. Ett sådant alternativ kommer dock att sakna kontrollmöjligheter och det skulle vara så gott som omöjligt att vid den tidpunkten göra en objektiv utredning om förhållandena. Man skulle således bli helt hänvisad till de uppgifter som sökanden lämnar.

Arbetsgruppen, som i denna fråga har haft samråd med riksförsäkringsverket, förordar det förstnämnda alternativet, varigenom föräldern åläggs att göra en anmälan till försäkringskassan och därefter – t. ex. i samband med en årsskiftesrutin – bereds tillfälle att skriftligt ansöka om tillgodoräknande av pensionsår. Samtidigt får föräldern tillfälle att anmäla sin avsikt att utnyttja även det kommande kalenderåret som vårdår.

För att en förälder skall få erforderlig tid för anmälan samtidigt om möjligheten till kontroll består föreslås att anmälan kan få retroaktiv verkan för en tid av högst tre månader. Beslut om vårdår får sedan ansökan med försäkran inkommit fattas i omedelbar anslutning till vårdåret. Beslutanderätten bör ankomma helt på allmän försäkringskassa. Försäkringskassans beslut skall kunna överklagas till försäkringsrätt och försäkringsöverdomstolen. Om det visar sig att en förälder kommer att tillgodoräknas pensionsgrundande inkomst och till följd härav pensionspoäng för samma år blir beslutet om vårdår inaktuellt och den på förvärvsarbete grundade pensionspoängen gällande för det året.

4.5 Ikraftträdande och kostnader

Karaktären av den föreslagna reformen gör att det krävs vissa informationsinsatser till föräldrarna och vidare för viss tid beräknas för administrativa åtgärder. Ikraftträdandet bör ske vid ett årsskifte, eftersom reglerna om beräkning av pensionspoäng knyter an till kalenderår. De nya reglerna om en rätt att åberopa vård av barn som grund för beräkning av pensionsår bör därför enligt arbetsgruppen träda i kraft den 1 januari 1982.

Reglerna bör vid ikraftträdandet medföra att de föräldrar som därefter uppfyller villkoren för intjänande av pensionsår får möjlighet till detta. De föräldrar som vid ikraftträdandet har barn som den 1 juli samma år eller senare fyller tre år kommer därmed, om de i övrigt uppfyller villkoren, att omfattas av reformen.

Den nu vidgade möjligheten att tjäna in pensionsår kommer först på sikt att medföra kostnadsökningar i form av högre utgående tilläggs pensioner. Kostnader för administrationen uppkommer dock omedelbart. Kostnaderna för de högre tilläggs pensionerna samt för den löpande administrationen bör enligt arbetsgruppens uppfattning belasta AP-fonden. De nödvändiga

informationsinsatserna vid införandet av de nya reglerna bör dock finansieras över statsbudgeten.

Om tilläggspensionen efter förhöjningen utgår till låga pensioner sker i förekommande fall en motsvarande avräkning mot pensionstillskott. Är pensionen högre, kan reduktion av kommunalt bostadstillägg (KBT) komma i fråga. Den genom reformen uppkomna ökningen av ATP-pensionen i form av en ålderspension baserad på poängmedeltalet 2,00 för förälder med två barn blir ca 3 800 kr. per år i nuvarande penningvärde och under förutsättning av maximalt utnyttjande av rätten till pensionsår för vård av barn. Härvid har hänsyn inte tagits till eventuell reduktion av pensions-tillskott, barnstillägg eller KBT. Garantiregeln kan dessutom ge upphov till ökade kostnader inom folkpensioneringen genom den anknytning som finns mellan folkpension och tilläggspension när det gäller möjligheten att uppbära folkpension vid bosättning utanför Sverige.

Att beräkna de ökade kostnaderna för tilläggspensioneringen är svårt. Reglerna kommer i viss utsträckning att påverka kostnaderna för förtids- och barnpensioner förhållandevis snart. Kostnadseffekterna torde på dessa område emellertid bli marginella.

När det gäller kostnader för ålderspensioner kan konstateras att det dröjer länge innan reformen slår igenom. Relativt få kvinnor föder barn efter det de fyllt 40 år. Tyngdpunkten i barnafödandet ligger på kvinnor mellan 25–30 år.

De första kostnadsökningarna för ålderspension inom ATP av nämnvärd storlek inträffar omkring år 2005. Framåt år 2020 har huvuddelen av reformen slagit igenom. Full funktion når dock inte reformen förrän ca år 2040. Det säger sig självt att kostnadsberäkningar för så avlägsna tider bör tas med den allra största försiktighet när så osäkra faktorer som födelse- och medellivslängdstal, förvärvsfrekvens samt löne- och prisutveckling ingår i förutsättningarna.

Nedanstående exempel kan ses som en illustration av vilka kostnadsnivåer som kan bli aktuella.

Genomsnittligt poängmedeltal	= 3,00
Genomsnittligt antal tillkommande pensionsår	= 3
Genomsnittligt antal berörda föräldrar per årsklass	= 4 000
Genomsnittligt antal överlevnadsår efter pensioneringen	= 17
<i>Kostnader:</i> $2\ 898^1 \times 4\ 000 \times 17$	= ca 200 milj. kr.

De 200 milj. kr. avser således de årliga kostnaderna när systemet är i full funktion, dvs. när de som i dag är 16 år pensioneras.

¹ $\frac{60 \times 3,00 \times 3 \times 16\ 100}{100 \times 30} = 2\ 898$ kr.

Riksförsäkringsverket har beräknat de årliga administrationskostnaderna till ca 9 milj. kr.

5 Specialmotivering till förslaget om lag om ändring i lagen (1962:381) om allmän försäkring

11 kap. 6 a §

I paragrafen har tagits in bestämmelser om rätt för den som i hemmet vårdar eget barn, som inte fyllt tre år, att tillgodoräkna sig poängar inom ramen för ATP-förmånerna. Kravet att föräldern skall vårda barnet för att få åberopa garantiregeln är detsamma som för rätten till föräldrapenning och rätten till ledighet enligt föräldraledighetslagen. Det avgörande är att föräldern faktiskt vårdar barnet genom att ta hand om det under den aktuella perioden. Därvid behöver dock inte avses ett fortlöpande omhändertagande (jämför prop. 1977/78:104 och prop. 1978/79:168 s. 56). Ett poängår intjänas enligt huvudregeln om en person på grundval av arbete i anställning eller annat förvärsarbete förtjänar minst 100 kr. utöver det vid årets ingång gällande basbeloppet. En person som når upp till detta belopp, för år 1981 16 200 kr., får enligt huvudregeln pensionspoäng för det året och detta tillgodoräknas honom som ett pensionspoängår på grundval härav. Om föräldern tillgodoräknas pensionspoäng kan han inte välja att i stället tillgodoräkna sig pensionsår enligt denna paragraf.

För att en förälder skall uppfylla vårdkravet måste föräldern själv ha den faktiska vården av barnet. Kravet är därför inte uppfyllt om barnet vistas en längre tid på sjukhus eller anstalt eller om det under större delen av dagen vistas inom kommunal barnomsorg. Föräldrarna till de barn som av bl. a. sociala skäl vistas en kortare tid under dagen på exempelvis daghem får dock anses uppfylla vårdkravet. Vid bedömning av om vårdbehovet är uppfyllt skall det vara avgörande om föräldern avstår från förvärsarbete i första hand för att vårda eget barn i hemmet. En förälder som är heltidsstuderande kan inte samtidigt uppfylla vårdkravet.

Vården skall enligt första stycket utövas under större delen av året, dvs. under längre tid än halva kalenderåret. Möjlighet finns således att medräkna ett kalenderår för födelseåret om barnet är fött i juni månad eller tidigare. I ett sådant fall kan inte tillgodoräknande ske för det år varunder barnet fyller tre år. Vidare kan en förälder få tillgodoräkna sig året om han studerar under t. ex. de första månaderna av året och därefter vårdar barn längre tid än halva kalenderåret.

Det mest naturliga torde vara att vården utövas under en sammanhängande tidsperiod. Vid beräkning av vårdtiden får dock olika perioder under ett år sammanläggas.

Som framgår av första stycket inräknas enbart den tid som föräldern vårdar barn bosatt i riket. Genom hänvisningen till 11 kap. 1 § anges att föräldern

skall uppfylla villkoren i 1 kap. 3 § första eller andra stycket. Vidare får en förälder tillgodoräkna sig vårdår fr. o. m. det år han fyller 16 får t. o. m. det han fyller 64 år och i vissa fall 65 år.

Har förälder uppburit hel ålderspension under hela det år vården avser kan detta, i enlighet med vad som gäller i fråga om inkomst av förvärvsarbete, inte tas i beaktande som pensionsgrundande vårdår.

Hänvisningen i 15 kap. 2 § till 11 kap. 1 § medför att en person som är född 1927 eller senare även får tillgodoräkna sig det år han fyller 65 år.

Med förälder avses här biologisk förälder, adoptivförälder och den som enligt 20 kap. 2 § andra stycket skall likställas med förälder. Även fosterförälder skall enligt första stycket i nämnda paragraf anses som förälder vid tillämpning av ifrågavarande garantiregel.

Enligt paragrafen får föräldern åbcropa vårdåret som om pensionspoäng tillgodoräknats för det året. Detta innebär att året inte åsätts något poängtal utan endast beaktas sedan föräldrarnas medelpoäng har fastställts och alltså vid tillämpning av den s. k. 30-årsregeln i 12 kap. 2 §.

År för vilket undantagande enligt 11 kap. 7 § varit gällande får inte åberopas som vårdår. Detta gäller oavsett om en person normalt har inkomst enbart av annat förvärvsarbete, både av anställning och annat förvärvsarbete eller enbart av anställning. Den person som avstår från allt förvärvsarbete under ett år får ej heller åberopa vårdåret såvida han omfattas av undantagande för det året. Detsamma gäller de personer som inte inom föreskriven tid erlagt tilläggspensionsavgift enligt 19 kap. 3 § tredje stycket.

I andra stycket anges att endast ett vårdår kan tillgodoräknas för vård av ett och samma barn. Skulle det någon gång inträffa att båda föräldrarna uppfyller förutsättningarna att tillgodoräknas ett vårdår för ett och samma barn och kalenderår får det ankomma på föräldrarna att välja vem av dem som skall komma i åtnjutande av det året som pensionsår. Möjlighet finns dock för föräldrarna att, om de lever isär och vårdar var sitt barn som inte fyllt tre år, tillgodoräkna sig var sitt vårdår under samma kalenderår.

I tredje stycket anges att vårdåren inte skall påverka medeltalet för de pensionspoäng en förälder intjänat på grund av förvärvsarbete. Vårdåren skall inte heller beaktas vid tillämpningen av 12 kap. 1 § första stycket AFL. Detta innebär att en person alltid måste ha minst tre år med pensionspoäng beräknade på grund av förvärvsarbete för att kunna beviljas ålderspension från tilläggspensioneringen. Det saknar dock betydelse i vilken ordning vårdåren resp. förvärvsåren intjänats. Vårdåren får inte heller beaktas vid tillämpningen av 13 kap. 2 § första stycket. Innebörden härav är att hänsyn inte kan tas till vårdåren när det gäller att avgöra om den försäkrade är kvalificerad till förtidspension från ATP med tillämpning av s. k. antagande-poängberäkning. Om detta kan ske, vårdåren förutan, kan dock dessa sedan självfallet ligga till grund vid beräkningen av förtidspensionens storlek. Likaså beaktas givetvis vårdåren vid beräkning av sådan förtidspension som

utges utan tillämpning av antagandepoäng. Vid beräkning av familjepension (änke- och barnpension) gäller motsvarande regler.

I fjärde stycket anges att en förälder måste skriftligen anmäla att han önskar få visst år tillgodoräknat som pensionsår. Föräldern har möjlighet att göra denna anmälan senast tre månader efter den tidpunkt då han påbörjat den vårdperiod som han önskar få lagd till grund för tillgodoräkning. När vårdåret gått till ända skall föräldern skriftligt ansöka om att få tillgodoräkna sig året som vårdår. I ansökan skall han försäkra att han vårdat barn. Denna ansökan måste göras senast inom två år från det vårdår avslutats som föräldern önskar åberopa. För varje år som föräldern önskar få tillgodoräknat måste göras ny anmälan och ansökan. Detta gäller även om vården pågår sammanhängande under en följd av år. Görs inte anmälan och ansökan inom de tidsfrister som uppställts har den försäkrade förlorat rätten att få det året taget i beaktande såsom vårdår. Det torde få ankomma på regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer att i särskild förordning lämna närmare föreskrifter om vilka uppgifter som måste lämnas i en anmälan enligt detta stycke och om vad som måste anges i ansökningen och i den i samband därmed gjorda försäkran.

Beslut om tillgodoräkning av vårdår enligt denna paragraf fattas av försäkringskassa i första instans. Kassans beslut kan enligt regler i 20 kap. överklagas till försäkringsrätt och försäkringsöverdomstolen. Härvid äger även övriga processuella regler i det nämnda kapitlet tillämpning på ärenden enligt förevarande paragraf.

13 kap. 4 §

Det bör påpekas att det förhållandet att en person uppbär förtidspension inte hindrar att pensionsår kan tillgodoräknas för vård av barn. Villkoret är såsom i övriga fall bl. a. att föräldern har den faktiska vården av barnet.

Tillägget i paragrafens andra stycket anger att en person som uppbär förtidspension inte kan få åberopa ett intjänat vårdår för att påverka storleken av den utgående förtidspensionen. Det är samma regel som gäller för det fall att förtidspensionären förvärvsarbetar. Vårdåret kan endast påverka storleken av den blivande ålderspensionen och av familjepension efter den försäkrade. Skulle denne tillfriskna men senare drabbas av ny skada för vilken han beviljas ny förtidspension kan likaså vårdåren bli av betydelse för storleken av denna nya förtidspension.

20 kap. 2 §

I paragrafen har intågits en hänvisning till 11 kap. 6 a §. Föräldrabetegreppet kommer således att vara detsamma för föräldraförsäkringen som för möjligheten att intjäna pensionsår. Av första stycket framgår att även fosterförälder har möjlighet att åberopa vård av fosterbarn för intjänande av

poängår. Även i detta fall gäller dock att en fosterförälder som har en pensionsgrundande inkomst av förvärvsarbete (t. ex. fosterlagen) får tillgodoräkna sig pensionspoäng enligt huvudregeln.

Lagen skall enligt förslaget träda i kraft den 1 januari 1982. Lagen gäller således de föräldrar som efter den 1 januari 1982 uppfyller villkoren för tillgodoräkning av poängår enligt 11 kap. 6 a §. Vårdår före detta datum kan således inte åberopas. Däremot är rätten till intjänande av poängår oberoende av när barnet är fött, så länge det är under tre år.

Gällande bestämmelser

Förmåner inom den allmänna pensioneringen

1 Inledning

Den allmänna pensioneringen enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring (AFL) omfattar *folkpension* och *tilläggs pension* (ATP). Inom båda dessa system utgår pension i form av *ålderspension*, *förtidspension* och *familjepension* (*änkepension* och *barnpension*). Dessutom förekommer inom folkpensioneringen vissa särskilda förmåner: barnstillägg, handikappersättning och vårdbidrag. I särskilda lagar finns regler om pensionstillskott resp. om hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg till folkpension.

För att anpassa de allmänna pensionförmånernas storlek till penningvärdesförändringen, relateras dessa jämte flertalet av de särskilda förmånerna till det s. k. *basbeloppet* (1 kap. 6 § AFL). Basbeloppet, som fastställs av regeringen för varje månad, följer förändringar i prisläget. Riksdagen har nyligen beslutat att basbeloppet fr. o. m. den 1 januari 1981 skall utgöra 15 400 kr. multiplicerat med det tal (jämförelsetal), som anger förhållandet mellan det allmänna prisläget under andra månaden före den som basbeloppet avser och prisläget i juni 1980 (prop. 1980/81:20, SfU 14, rskr 84, SFS 1980:1036). Ändring av basbeloppet sker först då talet i fråga har ändrats med minst 3 % sedan närmast föregående ändring av basbeloppet. Det sålunda beräknade beloppet avrundas till närmaste hundratal kronor. Utgående pensioner påverkas andra månaden efter den månad då ändring av basbeloppet skall vidtas. För januari månad 1981 utgör basbeloppet 16 100 kr.

Det som vill erhålla en pensionsförmån enligt AFL måste i regel göra ansökan härom till allmän försäkringskassa. Ålderspension utgår fr. o. m. den månad varunder den försäkrade fyller 65 år eller, om han önskar att pensionen skall börja utgå tidigare eller senare, fr. o. m. den månad som anges i pensionsansökningen. Familjepension utgår fr. o. m. den månad då den försäkrade har avlidit eller, om denne vid sin död uppbar ålderspension eller förtidspension, fr. o. m. månaden näst efter den varunder dödsfallet har inträffat.

2 Folkpension

Folkpension tillkommer i princip varje svensk medborgare som är bosatt i Sverige. Vid bosättning utomlands är svensk medborgare, som har rätt till tilläggs pension, berättigad till folkpension i förhållande till det antal år för vilka han eller, när fråga är om familjepension, den avlidne tillgodoräknats

pensionspoäng vid tilläggs pensionens beräkning. Har pensionspoäng tillgodoräknats för minst 30 år, utgår folkpension med oavkortat belopp. I annat fall utgår pensionen med så stor andel därav som svarar mot förhållandet mellan det antal år för vilka pensionspoäng tillgodoräknats och talet 30. Härvid skall som poängår räknas även år varunder försäkrad med inkomst av annat förvärvsarbete än anställning har underlåtit att inom föreskriven tid till fullo erlägga tilläggs pensionsavgift. Med poängår skall även jämföras år under vilka undantagande från försäkringen för tilläggs pension varit gällande samt år före år 1960 för vilket beräknats till statlig inkomstskatt taxerad inkomst för den försäkrade eller uttagits sjömannsskatt.

Utländsk medborgare som är bosatt i Sverigen är på samma villkor och med samma tilläggförmåner som svensk medborgare berättigad till folkpension under förutsättning av viss minsta bosättningstid i landet. För ålderspension krävs att den försäkrade skall ha varit bosatt i Sverige sedan minst fem år och efter fyllda 16 år har varit bosatt här under sammanlagt minst tio år. Förtidspension och handikappersättning utgår till utländsk medborgare, om denna antingen är bosatt i Sverige sedan minst fem år eller om han är bosatt i Sverige sedan kortare tid än fem år, har varit normalt arbetsför oavbrutet minst ett år under bosättningstiden. För att familjepension skall utgå fordras att antingen den avlidne omedelbart före sin död hade varit bosatt i Sverige minst fem år och den efterlevande vid dödsfallet var bosatt i Sverige eller att den efterlevande är bosatt i Sverige sedan minst fem år och den efterlevande eller den avlidne vid dödsfallet var bosatt i Sverige. Om utländsk medborgare enligt vad ovan sagts är berättigad till förtidspension eller änkepension, ersätts denna automatiskt av ålderspension då han uppnår 65 års ålder, även om han då inte uppfyller de särskilda förutsättningarna för utländsk medborgares rätt till ålderspension. I övrigt regleras utländska medborgares rätt till folkpension vid bosättning inom eller utom Sverige genom konventioner.

Ålderspension utgår fr. o. m. den månad varunder den försäkrade fyller 65 år. På framställning av försäkrad kan ålderspension utgå tidigare, dock tidigast fr. o. m. den månad då han uppnår 60 års ålder. Förtida pensionsuttag, som kan begränsas till att avse hälften av pensionen, skall göras samtidigt för folkpension och tilläggs pension. Möjlighet finns också att uppskjuta uttag av hela eller halva pensionen till mellan 65 och 70 års ålder (6 kap. AFL).

Ålderspension som tas ut vid 65 år utgör för år räknat för en ensam pensionär 95 % av basbeloppet, dvs. 15 295 kr. med nuvarande basbelopp om 16 100 kr. För vardera av två makar utgör ålderspensionen för år räknat 77,5 % av basbeloppet, dvs. f. n. 12 478 kr.

Förtidspension utgår till försäkrad som fyllt 16 år för tid före den månad då han fyller 65 år eller ålderspension dessförinnan börjar utgå till honom om hans arbetsförmåga på grund av sjukdom eller annan nedsättning av den fysiska eller psykiska prestationsförmågan är nedsatt med minst hälften och

nedläggningen kan anses varaktig. Kan nedläggningen av arbetsförmågan inte anses varaktig men kan den antas bli bestående avsevärd tid har den försäkrade rätt till folkpension i form av *sjukbidrag*.

Rätt till förtidspension tillkommer också arbetslös försäkrad som har fyllt 60 år och som till följd av arbetslöshet har uppburit ersättning från erkänd arbetslöshetskassa under den längsta tid sådan ersättning kan utgå eller har uppburit kontant arbetsmarknadsstöd under 450 dagar eller dessförinnan har uttömt sin rätt till sådant stöd. Såsom ytterligare förutsättning för rätt till förtidspension i dessa fall gäller att den försäkrades möjlighet att bereda sig fortsatt inkomst genom sådant arbete som han tidigare har utfört eller genom annat för honom tillgängligt lämpligt arbete är nedsatt med minst hälften och att nedläggningen kan anses varaktig.

Förtidspensionens storlek graderas efter den försäkrades förmåga eller möjlighet att bereda sig inkomst genom arbete så, att försäkrad vars förmåga eller möjlighet är nedsatt i sådan grad att intet eller endast ringa del därav återstår, erhåller hel förtidspension. Är förmågan eller möjligheten nedsatt i mindre grad men likväl med avsevärt mer än hälften utgår två tredjedelar av hel förtidspension. I övriga fall utgår halv förtidspension.

Hel förtidspension utgår med samma belopp som en ålderspension som tas ut vid 65 års ålder.

Ålders- och förtidspension kan höjas med barntillägg, hustrutillägg, kommunalt bostadstillägg, handikappersättning och pensionstillskott. De tre förstnämnda tilläggen kan dock inte utgå till ålderspension som tagits ut före 65 års ålder förrän denna ålder har uppnåtts.

Familjepension utgår i form av änkepension och barnpension. En änka har rätt till *änkepension* under förutsättning att hon inte har fyllt 65 år och inte heller uppbär folkpension i form av ålderspension samt antingen har uppnått 36 års ålder vid mannens död och har varit gift med honom i minst fem år eller har vårdnaden om och stadigvarande bor tillsammans med barn under 16 år som vid mannens död stadigvarande vistades i makarnas hem eller hos änkan. Upphör änka att ha barn under 16 år i hemmet skall vid bedömning av hennes rätt till pension i fortsättningen anses som om mannen har avlidit då barnet upphörde att påverka rätten till pension och äktenskapet har varit till nämnda tidpunkt (8 kap. AFL).

Med änka likställs i fråga om rätt till änkepension ogift eller frånskild kvinna eller änka som stadigvarande sammanbodde med ogift eller frånskild man eller änking vid dennes död och som har varit gift med eller har eller har haft barn med honom. Däremot äger kvinna inte rätt till änkepension efter sin make om hon levde åtskild från honom vid hans död och efter det sammanlevanden upphörde stadigvarande har sammanbott med annan man med vilken hon har varit gift eller har eller har haft barn.

För änka som vid mannens död eller den därmed jämställda tidpunkten har fyllt 50 år utgår änkepensionen med samma belopp som ålderspension från 65 år för en ensam ålderspensionär, dvs. med 95 % av basbelopp för år räknat.

Samma belopp utgår till änka vars rätt till änkepension grundar sig på sammanboende med barn under 16 år. För annan änka minskar pensionen med 1/15 för varje år varmed änkans ålder vid mannens död eller den tidpunkt då hon upphörde att ha barn under 16 år i hemmet understeg 50 år.

I förekommande fall kan jämte änkepension utgå kommunalt bostadstillägg och pensionstillskott.

Uppfyller en änka förutsättningarna för rätt till två eller flera av förmånerna barnpension, förtidspension, änkepension eller hustrutillägg utgår endsat en av dessa pensioner varvid hon äger välja vilken av dem hon önskar. Fr. o. m. den månad då änkan fyller 65 år utbyts – i motsats till vad som är fallet inom tilläggs pensioneringen – änkepension mot ålderspension.

Barnpension utgår till barn under 18 år vars fader eller moder eller båda föräldrar har avlidit.

Barnpensionen utgör för år räknat 25 % av basbeloppet, dvs. 4 025 kr. vid nuvarande basbelopp om 16 100 kr. Barnpension utgår dock alltid med sådant belopp att pensionen i förening med barnet tillkommande ATP i form av barnpension utgör 60 % av basbeloppet (f. n. 9 660 kr.) om båda föräldrarna har avlidit, 30 % av basbeloppet (f. n. 4 830 kr.) om barnet samtidigt uppbär bidragsförskott enligt lagen (1964:143) om bidragsförskott samt 40 % av basbeloppet (f. n. 6 440 kr.) i övriga fall då barnet uppbär pension efter en av föräldrarna. I sistnämnda fall beaktas även sådan folkpension i form av änkepension som utgår till kvinna som är barnets moder eller som har varit gift med barnets fader eller har eller har haft barn med denne, under förutsättning att barnet och kvinnan stadigvarande sammanbor. Om flera barn är berättigade till barnpension, fördelas vid avräkningen änkepensionen lika mellan barnen.

Folkpensionsförmånerna finansieras genom statliga medel. Staten erhåller bidrag till finansieringen genom socialförsäkringsavgifterna till folkpensioneringen, vilka erläggs av arbetsgivare och av försäkrad med inkomst av annat förvärvsarbete än anställning.

3 Pensionstillskott enligt lagen (1969:205) om pensionstillskott

Till folkpension i form av ålderspension, förtidspension och änkepension utgår *pensionstillskott* enligt lagen (1969:205) om pensionstillskott till pensionärer som inte har ATP eller har låga ATP-belopp. Pensionstillskott till en ålderspension uppgår f. n. till 41 % av basbeloppet. Det ökar med 4 % av basbeloppet så att det den 1 juli 1981 uppgår till den s. k. garantinivån 45 % av basbeloppet. Tillskottet till en hel förtidspension utgör f. n. 82 % av basbeloppet och ökar med 8 % av basbeloppet så att det den 1 juli 1981 uppgår till garantinivån 90 % av basbeloppet. Pensionstillskottet utgår med samma belopp till gift och ogift pensionär. Med nuvarande basbelopp (16 100

kr. för januari 1981) kommer tillskottet till ålderspension och änkepension att den 1 juli 1981 utgöra 7 245 kr. samt till hel förtidspension 14 490 kr. för helt år.

Pensionstillskott till halv ålderspension eller till förtidspension som utgår med två tredjedelar eller hälften av hel förtidspension utgör motsvarande andel av helt pensionstillskott. Till änkepension som utgår med viss andel av hel sådan pension utgår pensionstillskott med motsvarande andel av helt tillskott.

Pensionstillskottet är inkomstprövat mot tilläggspension. Avräkningen är så konstruerad att den som uppbär tilläggspension med belopp överstigande den s. k. garantinivån inte får något pensionstillskott. Till den som uppbär tilläggspension med lägre belopp utgår pensionstillskott i den mån de sammanlagda förmånerna inte överstiger garantinivån. Avräkning mot tilläggspension görs krona för krona. Garantinivån är 45 % av basbeloppet såvitt gäller hel ålderspension och hel änkepension samt 90 % av basbeloppet avseende hel förtidspension. Garantnivåerna skall således den 1 juli 1981 motsvara pensionstillskottet storleksmässigt.

Såvitt gäller försäkrad som är eller har varit undantagen från tilläggspensioneringen enligt 11 kap. 7 § AFL skall vid bedömningen av rätten till pensionstillskott hänsyn tas till tilläggspension som skulle ha utgått om undantagande inte hade ägt rum. Samma gäller vid omdebitering på grund av att tilläggspensionsavgift inte har betalats.

4 Försäkringen för tilläggspension (ATP)

Tilläggspensioneringen innefattar *ålderspension*, *förtidspension* och *familjepension*. Pensionsrätten är relaterad till de arbetsinkomster som den försäkrade har haft under sin aktiva tid. Den intjänade pensionsrätten är avgörande för pensionens storlek (11–15 kap. AFL).

Försäkrade för tilläggspension är dels svenska medborgare, dels i Sverige bosatta personer som inte är svenska medborgare.

Pensiongrundande inom ATP blir den försäkrades inkomst av förvärvsarbete under åren fr. o. m. det år då han fyller 16 år t. o. m. det år då han fyller 64 år. Inkomster för år under vilket den försäkrade har avlidit eller för hela året uppburit hel ålderspension enligt lagen om allmän försäkring är dock inte pensionsgrundande. Vid förtida uttag av halv ålderspension eller vid förtida uttag av hel ålderspension för kortare tid än hela året beräknas pensionsgrundande inkomst för fortsatt förvärvsarbete. Detta görs också för den som uppbär förtidspension. Förvärvsinkomsterna indelas i inkomst av anställning och inkomst av annat förvärvsarbete (11 kap. 1 § AFL). Till grund för beräkning av förvärvsinkomst läggs i princip den försäkrades taxering till statlig inkomstskatt.

Med inkomst av anställning avses den lön i pengar eller naturaförmåner i form av kost, bostad eller bil som den försäkrade har erhållit såsom

arbetstagare i allmän eller enskild tjänst. Som inkomst av anställning anses även ersättning för arbete som någon utfört för annans räkning utan att vara anställd i dennes tjänst. Är ersättningen att hänföra till inkomst av rörelse eller jordbruk betraktas den dock som inkomst av anställning endast om uppdragsgivaren och uppdragstagaren kommer överens härom genom att träffa ett s. k. likställighetsavtal. Till inkomst av anställning hänförs inte lön eller ersättning från en och samma arbetsgivare som under ett år inte har uppgått till 500 kr. Såsom inkomst av anställning avses – förutom lön i pengar och naturaförmåner – även bl. a. sjukpenning, föräldrapenning och vårdbidrag enligt AFL, delpension enligt lagen (1979:84) om delpensionsförsäkring, livränta enligt lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring, dagpenning från erkänd arbetslöshetskassa, kontant arbetsmarknadsstöd samt utbildningsbidrag under arbetsmarknadsutbildning och yrkesinriktad rehabilitering i form av dagpenning och stimulansbidrag. Till sådan inkomst hänförs också timstudiestöd, inkomstbidrag och vuxenstudiebidrag enligt studiestödslagen, utbildningsbidrag för doktorander samt timersättning vid grundläggande utbildning för vuxna. Även dagpenning till bl. a. värnpliktiga och vapenfria tjänstepraktiska under repetitionsutbildning samt till civilförsvarspliktiga betraktas som inkomst av anställning (11 kap. 2 § AFL).

Med inkomst av annat förvärvsarbete avses främst inkomst av här i riket bedriven rörelse och av här belägen jordbruksfastighet, som brukas av den försäkrade (11 kap. 3 § AFL).

Den pensionsgrundande inkomsten motsvarar summan av inkomst av anställning och inkomst av annat förvärvsarbete i den mån summan överstiger en viss minimigräns, nämligen det vid årets ingång gällande basbeloppet (16 100 kr. för år 1981), vilket avräknas i första hand mot inkomst av anställning. Maximigränsen för beräkning av den pensionsgrundande inkomsten utgör sju och en halv gånger det vid årets ingång gällande basbeloppet, dvs. 120 750 kr. för år 1981. Belopp från vilket sålunda skall borträknas i första hand från inkomst av annat förvärvsarbete (11 kap. 5 § AFL).

För varje år, för vilket pensionsgrundande inkomst fastställs för en försäkrad, skall pensionspoäng tillgodoräknas honom. Pensionspoängen utgör den pensionsgrundande inkomsten delad med basbeloppet vid årets ingång. I den mån den pensionsgrundande inkomsten härrör från inkomst av annat förvärvsarbete än anställning tillgodoräknas den försäkrade i regel pensionspoäng endast om tilläggs pensionsavgift för året till fullo erlagts inom föreskriven tid.

I fråga om försäkrad som uppburit förtidspension från tilläggs pensioneringen gäller särskilda regler för beräkning av pensionspoäng. I dessa fall beräknas pensionspoäng på den försäkrades förvärvsinkomster efter samma regler som gäller för övriga försäkrade. Har den försäkrade under minst halva året uppburit partiell förtidspension som har beräknats med ledning av s. k. antagandepoäng, erhåller han vid beräkningen av pensionspoäng –

förutom poäng på förvärvsinkomsten – en mot invaliditeten svarande del av antagandepoängen, dvs. halva antagandepoängen vid halv förtidspension och två tredjedelar av nämnda poäng vid två tredjedels förtidspension. Den försäkrade skall emellertid – oberoende av om han för hela eller för delar av året uppburit hel eller partiell förtidspension – alltid för året tillgodoräknas lägst en pensionspoäng motsvarande antagandepoängen. De sålunda förvärvade pensionspoängen beaktas vid bestämmandet av den försäkrades ålderspension och av familjepension efter honom. Poängen påverkar däremot inte den utgående förtidspensionen (11 kap. 6 § AFL).

För försäkrad som är född år 1927 eller tidigare skall under vissa förutsättningar beräknas pensionspoäng även för det år varunder han fyller 65 år. Pensionspoäng för det året fastställs med tillämpning av reglerna om beräkning av antagandepoäng inom förtidspensioneringen. Vid poängberäkningen anses således att den försäkrade har erhållit rätt till förtidspension fr. o. m. januari månad det år han fyller 65 år. Detta medför normalt att den försäkrade tillgodoräknas antagandepoäng för det året på grundval av tidigare pensionspoäng. Om det senare visar sig att den pensionsgrundande inkomsten för det sextiofemte levnadsåret ger en faktisk pensionspoäng som är högre än den poäng som har gottskrivits enligt metoden med antagandepoängberäkning tillgodoräknas den försäkrade denna högre, faktiska poäng (15 kap. 2 § AFL).

Ålderspension utgår under förutsättning att pensionspoäng har tillgodoräknats den försäkrade för minst tre år. Pensionen utgår fr. o. m. den månad under vilken den försäkrade fyller 65 år med möjlighet till förtida och uppskjutet uttag av hela eller halva pensionen efter samma regler som inom folkpensioneringen. Om den försäkrade gör förtida uttag av ålderspension tas vid pensionsberäkningen hänsyn även till pensionspoäng som kan föreligga för det år som närmast föregår det varunder pensionen börjar utgå. Tas pensionen ut under det år varunder den försäkrade fyller 64 år, eller tidigare, blir det alltså fråga om att först bestämma pensionen provisoriskt. Den omräknas sedan kännedom har vunnits om pensionsgrundande inkomst och därmed pensionspoäng även för det sista året före pensioneringen. Om försäkrad har gjort förtida uttag av halv ålderspension eller gjort förtida uttag av hel ålderspension för kortare tid än helt kalenderår kan han tillgodoräknas pensionspoäng även för år då sådant uttag är gällande. I dylika fall omräknas den utgående pensionen årligen med hänsyn till de tillkommande pensionspoängen (12 kap. AFL).

Storleken av den ålderspension som börjar utgå vid 65 år ålder motsvarar 60 % av produkten av basbeloppet för den månad för vilken pensionen skall utges och medeltalet av de pensionspoäng som har tillgodoräknats den försäkrade. Har pensionspoäng tillgodoräknats för mer än 15 år beräknas medeltalet på de 15 högsta poängtal (15-årsregeln). Har pensionspoäng tillgodoräknats för mindre än 30 år minskas pensionen med 1/30 för varje felande år (30-årsregeln). I pensioneringens inledningsskede har för försäk-

rad som är svensk medborgare 30-årsregeln ersatts med en 20-årsregel för den som är född något av åren 1896–1914. För den som är född något av åren 1915–1923 fordras i stället för 30 år 21 år för den som är född år 1915, 22 år för den som är född år 1916 osv. Dessa övergångsregler – sammanställda med de ovan angivna reglerna om beräkning av pensionsgrundande inkomst för det sextiofemte levnadsåret för äldre försäkrade – innebär att personer som är födda år 1914 och senare har möjlighet att förvärva full pension medan de som är födda åren 1896–1913 maxiamlt kan få så många 20-delar av full pension som antalet år fr. o. m. år 1960 t. o. m. det då vederbörande fyller 65 år. Även för utländska medborgare födda år 1923 eller tidigare gäller särskilda bestämmelser med avseende på den s. k. 30-årsregeln (15 kap. 1 a § AFL).

Förtidspension utgår till försäkrad för tid före den månad då han fyller 65 år eller ålderspension dessförinnan börjar utgå till honom. Då en förtidspensionär uppnår 65 års ålder utbyts förtidspensionen mot ålderspension (13 kap. AFL).

De grundläggande förutsättningarna för rätt till förtidspension är desamma som inom folkpensioneringen. En förutsättning för rätt till förtidspension från tilläggspensioneringen är dock att den försäkrade kan tillgodoräkna sig pensionspoäng för tid före det år då pensionsfallet har inträffat. Pensionsfallet anses ha inträffat vid den tidpunkt då arbetsförmågan har blivit nedsatt med minst hälften och nedsättningen därjämte kan betraktas som varaktig eller väntas bli bestående avsevärd tid.

Storleken av hel förtidspension motsvarar i princip den ålderspension som den försäkrade skulle bli berättigad till om han hade börjat uppbära sådan pension fr. o. m. den månad då han uppnår 65 års ålder.

Härvid skall, så snart vissa förutsättningar är uppfyllda, pensionen beräknas under antagande att den försäkrade för varje år fr. o. m. det år då pensionen börjar utgå t. o. m. det år då han uppnår 64 års ålder (65 års ålder för försäkrad född under något av åren 1911–1927) har tillgodoräknats vissa pensionspoäng (antagandepoäng). För att pensionsberäkning med antagandepoäng skall få äga rum fordras att den försäkrade antingen vid tidpunkten för pensionsfallet har haft en sjukpenninggrundande inkomst som svarar mot en årsinkomst av förvärvsarbete lägst lika med det vid årets ingång gällande basbeloppet eller också kan tillgodoräkna sig pensionspoäng för två av de fyra åren närmast före året för pensionsfallet.

Antagandepoäng skall beräknas enligt den av två alternativa metoder som ger det för den försäkrade gynnsammaste resultatet. Den ena metoden innebär att antagandepoängen beräknas motsvara medeltalet av de två högsta poängtalerna under de fyra åren närmast före pensionsfallet. Den andra metoden innebär att antagandepoängen beräknas på grundval av poängförvärven under samtliga år t. o. m. året närmast före pensionsfallet. Antagandepoängen skall därvid motsvara medeltalet för halva antalet av de år som sålunda kommer i fråga varvid hänsyn i första hand tas till åren med de

högsta poängtalerna (13 kap. 2 § AFL).

Förtidspension enligt reglerna om antagandepoäng förutsätter att den försäkrade vid 65 års ålder kan uppbära ålderspension. Antalet poängar skall alltså, inberäknat åren med antagandepoäng, vara minst tre.

Om förutsättningar inte föreligger för att den försäkrade skall kunna få förtidspension med tillgodoräknande av antagandepoäng fordras för rätt till förtidspension att den försäkrade har tillgodoräknats pensionspoäng för minst tre år före det år under vilket pensionsfallet inträffade. Förtidspensionen beräknas då på grundval av föreliggande faktiska pensionspoäng enligt samma metod som ålderspension vilken utgår fr. o. m. den månad då 65 års ålder uppnås (13 kap. 3 § AFL).

Familjepension utgår till försäkrads änka och barn under förutsättning att den försäkrade vid sin död var berättigad till förtidspension eller ålderspension från tilläggs pensioneringen eller skulle ha varit berättigad till förtidspension om hans arbetsförmåga vid tiden för dödsfallet varit så nedsatt som krävs för rätt till sådan pension. Efter kvinnlig försäkrad utgår endast barnpension (14 kap. AFL).

Familjepensionen utgör en viss procent av den avlidnes egenpension, dvs. den förtids- eller ålderspension som utgick till den avlidne eller – om sådan pension inte utgick – den förtidspension som han skulle ha erhållit om rätt till hel sådan pension hade inträtt vid tidpunkten för dödsfallet. Om den avlidne uppbar partiell förtidspension beräknas familjepensionen ändå med utgångspunkt i hel förtidspension. Var han ålderspensionär räknas med en ålderspension av den storlek som gäller vid uttag från 65 års ålder (14 kap. 3 § AFL).

Änkepension utgår till änka efter den försäkrade, om äktenskapet har varat minst fem år och har ingåtts senast den dag då den försäkrade fyllde 60 år. Efterlämnar den försäkrade barn som också är barn till änkan, är änkan, oavsett om barnet är minderårigt eller har uppnått vuxen ålder, berättigad till änkepension även om nyssnämnda förutsättningar inte är uppfyllda. I motsats till vad som gäller för rätt till änkepension från folkpensioneringen krävs för rätt till änkepension från tilläggs pensioneringen alltid att legalt äktenskap har förelegat. Änkepensionsrätten upphör om änkan gifter om sig. Upplöses det nya äktenskapet innan det har bestått i fem år skall änkepension ånyo börja utgå.

Änkepensionens storlek är beroende av om den försäkrade förutom änkan efterlämnar barn som är berättigad till tilläggs pension efter honom. Finns inte något pensionsberättigat barn är änkepensionen 40 % av den försäkrades nyss beskrivna egenpension. Efterlämnar den försäkrade pensionsberättigat barn är änkepensionen 35 % av samma pension.

Rätt till *barnpension* från tilläggs pensioneringen tillkommer avliden försäkrads barn under 19 år.

Storleken av barnpensionen är beroende av huruvida pensionsberättigad änka finns samt av familjemedlemmarnas antal.

Efterlämnar en man änka och ett pensionsberättigat barn, blir barnets pension 15 % av faderns egenpension. Är ett barn ensamt pensionsberättigat, blir barnets pension 40 % av den avlidnes egenpension. Finns flera barn än ett, ökas de nu angivna procenttalen med tio för varje barn utöver det första och det sammanlagda barnpensionsbeloppet fördelas lika mellan barnen.

Flera familjepensioner kan inte utgå samtidigt till samma person. Är någon för samma månad berättigad till flera tilläggs pensioner i form av familjepension – t. ex. barnpension efter både fader och moder eller både änkepension och barnpension – utges sålunda endast den största av dem. En kvinnas rätt till änkepension påverkas emellertid inte av att hon samtidigt är berättigad till förtidspension eller ålderspension från tilläggs pensioneringen. Änkepension från folkpensioneringen kan däremot, såsom förut har framhållits, aldrig utgå samtidigt med folkpension i form av barn-, förtids- eller ålderspension eller hustrutillägg. En änka kan sålunda samtidigt uppbära såväl folkpension och tilläggs pension i form av ålderspension som tilläggs pension i form av änkepension efter sin avlidne make.

En försäkrad har med samtycke av sin make möjlighet att anmäla individuellt *undantagande* från försäkringen för tilläggs pension såvitt avser inkomst av annat förvärvsarbete än anställning. Undantagandet gäller fr. o. m. året näst efter det då anmälan därom har gjorts. Anmälan om undantagande kan återkallas av den försäkrade med verkan från nästföljande årsskifte, dock tidigast från det som inträffar sedan undantagandet har ägt giltighet i fem år. Den som har återkallat anmälan om undantagande får sedan inte ånyo göra dylik anmälan.

Har anmälan om undantagande skett skall vid beräkningen av pensionsgrundande inkomst för den försäkrade för tiden efter det undantagandet har trätt i kraft hänsyn inte tas till inkomst av annat förvärvsarbete än anställning och inte heller till delpension (11 kap. 7 § AFL). Undantagande kan också ha viss reducerande effekt på framtida pension som grundas på inkomst av anställning. Sålunda skall vid beräkning av ålderspension talet 30 ökas med ett för varje år för vilket den försäkrade till följd av undantagandet inte har tillgodoräknats pensionspoäng eller har förlorat mer än en poäng. Talet 30 får dock inte ökas till mer än 50 (12 kap. 2 § andra stycket AFL). Förtidspension enligt reglerna om antagandepoäng kan inte utgå om undantagande ägde giltighet för den försäkrade då pensionsfallet inträffade och undantagandet tillika har föranlett att den försäkrade för något av de fyra åren som närmast föregått pensionsfallet har gått miste om mer än en pensionspoäng (13 kap. 2 § tredje stycket AFL). Undantagande kan också, som har framhållits i det föregående, reducera storleken av utgående pensionstillskott.

Tilläggs pensioneringen finansieras helt genom avgifter på inkomst av förvärvsarbete. Avgift för inkomst av anställning betalas av arbetsgivaren. För inkomst av annat förvärvsarbete än anställning betalar de försäkrade

själva en tilläggs pensionsavgift. Den procentsats enligt vilken avgifterna skall utgå fastställs i en särskild lag.

Remissammanställning

En arbetsgrupp inom socialdepartementet har i en promemoria (Ds S 1981:1) ATP-rätt för föräldrar som vårdar egna barn i hemmet, m. m. lämnat förslag till nya regler för intjänande av ATP-rätt. Promemorian har remissbehandlats.

Remissvar har inkommit från *riksförsäkringsverket, försäkringsöverdomstolen, försäkringsrätten för södra Sverige, försäkringsrätten för Mellansverige, socialstyrelsen, försäkringsinspektionen, riksrevisionsverket, riksskatteverket, statens arbetsgivarverk, statens löne- och pensionsverk, arbetsmarknadsstyrelsen, statens invandrarverk, länsstyrelserna i Stockholms, Jönköpings, Gävleborgs och Västerbottens län, Försäkringskassaförbundet, Svenska kommunförbundet, Landstingsförbundet, Svenska arbetsgivareföreningen, Landsorganisationen i Sverige (LO), Tjänstemännens centralorganisation (TCO), Centralorganisationen SACO/SR, Lantbrukarnas riksförbund, Sveriges Hantverks- och Industriorganisation – Familjeförbundet, Pensionärernas riksförbund, Sveriges folkpensionärers riksförbund, Fredrika Bremerförbundet, Husmodersförbundet Hem och Samhälle, Centerns kvinnoförbund, Folkpartiets kvinnoförbund, Moderata kvinnoförbundet samt Socialdemokratiska kvinnoförbundet. Därutöver har yttrande inkommit från *Ensamstående intresseorganisation*.*

Till flera remissyttranden har fogats reservationer från en minoritet som varit av annan mening än den som framgår av det majoritetsyttrande som redovisas i det följande.

Allmänna synpunkter på förslaget

Förslaget från den särskilda arbetsgruppen har fått ett blandat mottagande av remissopinionen. Förslaget tillstyrks eller lämnas utan erinran av *försäkringsinspektionen, statens arbetsgivarverk, statens löne- och pensionsverk, riksskatteverket, arbetsmarknadsstyrelsen, länsstyrelserna i Jönköpings och Västerbottens län, Lantbrukarnas riksförbund, Sveriges folkpensionärers riksförbund, Fredrika Bremerförbundet, Husmodersförbundet Hem och Samhälle, Moderata kvinnoförbundet, Folkpartiets kvinnoförbund och Centerns kvinnoförbund.*

Moderata kvinnoförbundet framhåller att det är föräldrarna – inte samhället – som kan avgöra vilken arbetsbörda de klarar av vid olika tidpunkter under barnens uppväxtår och hur denna skall fördelas dem emellan. Samhällets uppgift är att underlätta föräldrarnas ställningstagande härvidlag. För detta krävs ett ökat stöd åt föräldrarollen. ATP-rätt för vård av barn i hemmet är ett sådant stöd.

Lantbrukarnas riksförbund ställer sig helt positiv till reformen då den

innebär en ökad trygghet i pensionshänseende för grupper som har problem att uppnå ett fullgott ATP-skydd, t. ex. kvinnor i glesbygd och på orter med dåligt utbygd barnomsorg och med få möjligheter till förvärvsarbete.

Enligt *Sveriges folkpensionärens riksförbund* måste vård av barn i hemmet anses fullt jämförbar med annan verksamhet ute i arbetslivet.

Arbetsmarknadsstyrelsen förutsätter att reformen inte påverkar utbyggnaden av barnomsorgen och annan samhällsservice och heller inte regionalpolitiska satsningar för att öka tillgången på arbetstillfällen i regioner där det råder brist. Kvinnorna har under en lång följd av år fortsatt att öka sin andel av arbetskraften oavsett konjunkturläge. Kvinnorna, även de med små barn, har alltså visat sin vilja att förvärvsarbete. Det är på samhället ansvaret ligger att underlätta för dem att förena vårdansvar och förvärvsarbete. Det är också viktigt för kvinnornas rätt till arbete att fäderna tar sin del av detta ansvar.

Husmodersförbundet Hem och Samhälle hälsar med stor tillfredsställelse en lag som ger möjlighet för föräldrar att tillgodoräkna sig ATP-poäng för den tid föräldern stannar hemma för att vårda ett litet barn. Förbundet anser också, att en sådan lag är en bekräftelse på att vård av barn i hemmet är en betydande och för samhället mycket viktig arbetsinsats.

Förslaget avstyrks av *riksförsäkringsverket, försäkringsöverdomstolen, försäkringsrätten för Södra Sverige, försäkringsrätten för Mellansverige, länsstyrelserna i Stockholms och Gävleborgs län, Försäkringskasseförbundet, Svenska kommunförbundet, Landsstingsförbundet, Svenska arbetsgivareföreningen, LO, TCO, Pensionärernas riksorganisation* och *Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbundet*.

Svenska arbetsgivareföreningen anser att det kan ifrågasättas om det finns något behov av regler om ATP-rätt för vård av små barn så länge ATP-systemet har en 30-årsregel för fulla förmåner. Liknande synpunkter framförs bl. a. av *riksförsäkringsverket, försäkringsrätten för Södra Sverige, LO, TCO* och *Socialdemokratiska kvinnoförbundet*.

Riksrevisionsverket anser att den föreslagna reformen bl. a. med hänsyn till reglerna om pensionstillskott endast i undantagsfall skulle medföra vissa fördelar.

Från de remissinstanser som avstyrker förslaget påpekas bl. a. de principiella förändringar förslaget innebär. *Svenska arbetsgivareföreningen* konstaterar att det måste beaktas att ATPs principiella grundval är att pensionsrätt grundas på inkomst av förvärvsarbete och att finansieringen sker genom avgifter som direkt eller indirekt bärs av de förvärvsarbetande. Förslaget i den remitterade promemorian är knappast förenligt med dessa grundläggande principer för ATP. Liknande synpunkter framförs bl. a. av *riksförsäkringsverket, försäkringsöverdomstolen, LO, TCO, försäkringsrätten för Mellansverige* och *Försäkringskasseförbundet*.

Liksom flera andra remissinstanser pekar *Pensionärernas riksorganisation* på att också andra grupper gör viktiga vårdinsatser. Organisationen kan inte

finna skäl till att den vårdinsats föräldrar gör då de heltidsvårdar barn skulle värderas enligt arbetsgruppens förslag, medan andra för samhället mycket viktiga vårdinsatser inte skulle ges samma bedömning. Som exempel framhåller organisationen den mycket omfattande vårdinsats som make, barn eller anhörig gör för sjuka, äldre personer. Effekten av detta vårdarbete kan i ATP-sammanhang bli lika den som arbetsgruppen anfört i sitt förslag för föräldrar till små barn.

Förslagets kostnader

I promemorian anges att de årliga administrationskostnaderna enligt riks försäkringsverkets beräkningar kommer att uppgå till 9 milj. kr. per år.

Pensionärernas riksorganisation konstaterar att ATP-systemet under de senaste åren har utsatts för stora ekonomiska påfrestningar som till viss del har sin grund i en alltför hög inflation. Att under dessa omständigheter föreslå förbättringar av ATP för en grupp utan att dessa förbättringar skulle byggas på avpassade avgifter synes riksorganisationen vara helt orealistiskt. Att till detta lägga ett årligt administrationsbidrag på 9 milj. kr. för en reform med så begränsad omfattning förstärker den bestämda uppfattningen att förslaget inte skall genomföras menar organisationen.

Svenska kommunförbundet framhåller att även om lång tid skulle förflyta innan reformen får fullt genomslag är det klart att effekten blir ökade utbetalningar från ATP-systemet, vilka inte har samband med anställningsförhållande. Dessa måste på sikt finansieras. ATP-systemet är inte anpassat härför. Det är principiellt fel att i ATP-systemet införa nya grupper för vilka avgifter ej inbetalats. Styrelsen avstyrker därför det föreliggande förslaget.

Riksrevisionsverket konstaterar att fram till fullfunktionsstadiet som inträffar efter år 2040 kommer de administrativa kostnaderna att uppgå till sammanlagt minst 500 milj. kr. Reformkonstruktionen medför således stora administrativa kostnader innan reformen ger avsedd effekt.

Tjänstemännens centralorganisation anser att också kostnaderna utgör ett skäl för att avstyrka arbetsgruppens förslag. De nio miljonerna i administrationskostnader bör i stället fördelas på utbyggnad av barnomsorgen i stället för att avsättas för en reform som gäller förmåner om 30–40 år.

Landstingsförbundet anser det med hänsyn till den rådande samhällsekonomiska situationen olämpligt att nu besluta om ytterligare åtaganden.

Folkpartiets kvinnoförbund anser att administrationskostnaderna måste rymmas inom de ramar för kostnader som man redan har för ATP.

Försäkringskassförbundet ifrågasätter om resurserna i stället borde inriktas på att påbörja en samordning av socialförsäkringens olika delar. Vidare påpekar förbundet att jämställdhetskommittén som komplement till

utredningen Kvinnors arbete (SOU 1979:89) skall utarbeta förslag bl. a. för att förbättra de hemarbetandes situation.

Förslagets utformning

Arbetsgruppens förslag till utformning av ATP-rätt tillstyrks av *försäkringsöverdomstolen, försäkringsrätten för Södra Sverige, försäkringsrätten för Mellansverige, länsstyrelsen i Jönköpings län, Lantbrukarnas riksförbund, Husmodersförbundet Hem och Samhälle, Moderata kvinnoförbundet, Folkpartiets kvinnoförbund och Centerns kvinnoförbund*. Inte någon remissinstans förordar något annat alternativ.

Fredrika-Bremerförbundet föreslår att arbetsgruppens alternativ med ett krav på att de tre år per barn småbarnsföräldrar skulle få tillgodoräkna sig, i stället skall fördelas jämnt mellan de båda föräldrarna, så att varje förälder får tillgodoräkna sig ett och ett halvt år per barn.

Moderata kvinnoförbundet anser att arbetsgruppen inte uppmärksammat de problem som kan uppstå för föräldrar vid vård av handikappade barn. De kan behöva en längre vårdtid i hemmet än tre år utan att vårdbidrag som berättigar till ATP utgår. Förbundet anser det lämpligt att överväga att i dessa fall ATP-rätt för vård av barn i hemmet får tillämpas längre tid än tre år, förslagsvis till skolpliktsålderns inträde.

Folkpartiets kvinnoförbund framhåller att denna rätt till ATP-poäng för vård av barn borde kunna göras retroaktiv så att många kvinnor, som i dag på grund av tidigare svårigheter med barntillsyn ej har tjänat in fulla ATP-poäng, skulle kunna räkna sig dessa år tillgodo för att uppnå 30 år.

Centerns kvinnoförbund påpekar att arbetsgruppens förslag om mer än sex månaders vård för tillgodoräknande av pensionsår kan innebära problem i vissa fall. Föräldrar som valt att vara hemma för vård av eget barn kan om barnet måste vistas på sjukhus en längre tid gå miste om poängår. Det kan t. ex. vara svårt att återgå till förvärvsarbete. Osäkerhet beträffande längden av barnets sjukhusvistelse kan göra förvärvsarbete utanför hemmet omöjligt.

Försäkringsöverdomstolen aktualiserar en grupp försäkrade med små barn vars ATP-skydd i vissa situationer kan vara bristfälligt. Domstolen syftar på föräldrar som blir förtidspensionsfall under tid då de är hemma och vårdar barn. Sådana försäkrade kan i vissa fall komma att sakna det riskskydd som reglerna om antagandepoäng i 13 kap. 2 § lagen om allmän försäkring ger. Utan att behöva gå vägen över fria poängår skulle man kunna komma till rätta med detta problem, om man förlängde föräldrarnas möjlighet att vara registrerad för en sjukpenninggrundande inkomst menar överdomstolen.

Riksförsäkringsverket anser att krav bör ställas att berörda föräldrar är bosatta i Sverige. Verket påpekar vidare att för personer som intjänar mindre än 15 poängår kan situationen uppstå att det skulle varit mer gynnsamt att få räkna ett vårdår än ett pensionsår med låg pensionsgrundande inkomst.

Även försäkringsrätten för Mellansverige har uppmärksammat denna konsekvens av arbetsgruppens förslag och finner den oacceptabel.

Riksförsäkringsverket framhåller att en möjlig lösning skulle kunna vara att också den som tillgodoräknas pensionsgrundande inkomst får rätt att tillgodoräknas vårdår. Pensionen skulle sedermera beräknas efter det gynnsammaste alternativet. I promemorian uppskattas antalet ansökningar till ca 60 000 per år. Om även föräldrar som tillgodoräknas pensionsgrundande inkomst kan komma i fråga torde antalet ansökningar komma att öka till omkring 280 000, vilket skulle innebära en avsevärd ökning av administrationskostnaderna. Verket framhåller vidare att kravet på att föräldrarna skall vårda barnet behöver preciseras ytterligare både när det gäller förvärvsarbete och studier.

Försäkringsrätten för Mellansverige tar upp frågan om anmälan och ansökan om vårdår och föreslår att den retroaktivitet som finns inbyggd i arbetsgruppens förslag slopas. Riksförsäkringsverket pekar på att de föräldrar som inte gör anmälan och ansökan inom föreskriven tid kan gå förlustig rätten att tillgodoräkna sig vårdår.

Socialdemokratiska kvinnoförbundet anser att arbetsgruppen föreslår ett krångligt byråkratiskt system med föranmälan, ansökan, försäkran och beslut från försäkringskassan för att få tillgodoräkna sig ett pensionsår. Med föreliggande förslag ser förbundet uppenbara risker för att många i efterhand kommer att upptäcka att man "missat" en förmån även om det finns aldrig så goda avsikter till bred information. Liknande synpunkter framförs av Centerns kvinnoförbund.

Försäkringskasseförbundet befarar att förslaget från administrativ synpunkt kan bli tungrott med anmälan och ansökan.

Statens invandrarverk framhåller att informationsinsatserna i samband med ett ikraftträdande av den föreslagna reformen ställer särskilda krav vad gäller invandrarbefolkningen. Skriftlig information såväl som ansöknings- och anmälningsblanketter behöver framställas på de vanligaste invandrar-språken.

Innehåll	Sid.
Propositionens huvudsakliga innehåll	1
Lagförslag	2
Utdrag av protokoll vid regeringssammanträde 1981-04-30	5
1 Inledning	5
2 Behovet av nya ATP-regler för småbarnsföräldrar	6
3 ATP-rättens utformning	9
3.1 Nuvarande regler	9
3.2 Avgränsning av begreppen föräldrar och vård av barn	12
3.3 Administration m. m.	13
3.4 Finansiering och ikraftträdande	14
4 Upprättat lagförslag samt specialmotivering	15
4.1 Specialmotivering till förslaget om lag om ändring i lagen (1962:381) om allmän försäkring	15
5 Hemställan	19
6 Beslut	19
Bilaga 1 Promemoria (Ds S 1981:1) ATP-rätt för föräldrar som vårdar egna barn i hemmet m. m.	20
Bilaga 2 Remissammanställning	72

